

A kitagadási okok tartalma,
avagy észrevételek az új Ptk. öröklési
jogi könyvéhez

OTDK dolgozat

Készítette:

Csitei Béla

Jogász, III. évfolyam

Konzulens:

Dr. Keserű Barna Arnold

PhD hallgató

Győr, 2014

Lezárás dátuma: 2014. december 1.

TARTALOM

BEVEZETÉS	4
I. A KITAGADÁS INTÉZMÉNYÉNEK TÖRTÉNETE.....	5
II. VÉGRENDELKEZÉSI SZABADSÁG VS. KÖTELESRÉSZ.....	12
III. A KITAGADÁSI OKOK TARTALMA.....	15
1. Érdemtelenység	15
2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény	19
3. Az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény	20
4. Az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése.....	22
5. Erkölcstelenség.....	25
6. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet	28
7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása.....	29
8. A durva hálátlanság.....	31
9. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás	32
10. A házastársi kötelezettség durva megsértése.....	33
BEFEJEZÉS (DE LEGE FERENDA)	36
FORRÁSJEGYZÉK	44

„Én sokkal többre tartom ezt a régi felfogást a végrendelkezési szabadság modern eszméjénél. A vagyonátruházás alapeszméje a társadalmi rendnek is alapja. S ez esetben a történelem minden időszakában van oly szabály, mely jobb minden másnál s ez az, a melyik legjobban megfelel az igazságnak s legjobban biztosítja mindenkinek boldogulását. E szabályt a tudomány fedezheti föl s a törvényhozó juttathatja érvényre s nem szabad az egyesek akaratának megengedni, hogy esztelenül megsértsék.”

Émile de Laveleye

BEVEZETÉS

2014. március 15-én hatályba lépett a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban Ptk.). A magánjog legfontosabb hazai kódexeként számon tartott törvényt nemcsak a magánjog egészének átfogó szabályozására tesz kísérletet; egyben számos területen újít elődjéhez képest. E változások közül – a vagyoni viszonyokra gyakorolt jelentőségüknél fogva – kétség kívül kiemelkedő fontossággal bírnak az öröklési jog kötelestermsi normáiban bekövetkezett módosulások.

Az új Ptk. vitán felül az örökhagyó végintézkedési szabadságának kiterjesztése mellett foglal állást: a törvényes és a végintézkedési öröklési fejezetek sorrendjét megfordítja, a kötelestermsi mértékét lecsökkenti, s az eddigiekben relatíve könnyen körülhatárolható kitagadási okok listáját újabb, viszonylagos okokkal bővíti tovább. Az újonnan kodifikált kitagadási okok valódi tartalma pusztán a törvény szövegéből nem állapítható meg, így minden bizonnyal a bírósági jogalkalmazásra hárul majd a feladat, hogy esetről esetre történő jogértelmezéssel alakítsa ki azok tényleges, körülhatárolható jelentéstartományát.

A dolgozat célja részben a régi – ámde még hatályos –, valamint az új – s még esetjogi gyakorlattal nem rendelkező – kitagadási okok valószínű értelmezési területének a meghatározása, részben pedig annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a tárgyalt változások nem teremtenek-e aránytalanul hátrányos, egyben méltánytalan helyzetet a kötelestermszre jogosultak számára, s ha igen, milyen módon lehetséges az ebből fakadó problémák orvoslása.

I. A KITAGADÁS INTÉZMÉNYÉNEK TÖRTÉNETE

A kitagadás, mint öröklési jogi intézmény megjelenése könnyen párhuzamba hozható a végintézkedéshez való jog hol teljes, hol egyfajta kezdetleges, csökevényes elismerésével. Minthogy az érvényes kitagadás a kitagadott személy törvényes örökrészét érinti, a kitagadó örökhagyó – még ha hagyatéka egészéről sokszor nem is rendelkezhetett – akaratának érvényre juttatásával képessé vált a törvényes öröklés rendjének bizonyos mértékű befolyásolására, ezáltal jelenítve meg a törvény generális rendelkezései ellenében saját szándékát.

A Kr. e. 18. században készült Hammurabi-kódex már lehetőséget biztosított az *awlum* (szabad ember) számára fiúgyermek kitagadására, ha az olyan súlyos tettet követett el, mely bíróság mérlegelése alapján a kitagadás alapjául szolgálhatott (168. §).¹ Az elkövetett bűnt az örökhagyó először köteles volt megbocsátani, második alkalommal azonban már akarata szerint élhetett a kitagadás eszközével, de erre nem volt köteles (169. §).² E korban tehát az örökhagyó vagyonáról halála esetére még nem rendelkezhetett, bizonyos körülmények között azonban – a törvény által számára biztosított jogoknak köszönhetően – törvényes örökösei sorsának maga is alakítójává válhatott, kirekesztve valamely utódját az öröklésre jogosultak köréből.

A római jog – a végrendelezési szabadság biztosítása mellett – a végrendelet ellenére való öröklés (*successio contra tabulas*) keretein belül, az anyagi mellőzhetetlenség formájában már elismerte a törvényes örökösök kötelesrészre (*debita portio*) való jogosultságát.³ A kitagadás (*exhereditatio*) e viszonyok között a kötelesrészre jogosultat fosztotta meg kötelesrészi igényétől. A kötelesrész intézménye feltehetőleg az örökhagyó közeli hozzátartozóinak megélhetését volt hivatott biztosítani, hiszen annak hiányában az örökhagyó végintézkedési szabadságával élve – napjainkhoz hasonlóan – könnyedén kisemmizhette volna törvényes örököseit. A kitagadás a civiljogban szigorú formaságokhoz volt kötve: az örökhagyó fiúgyermekait (*filius familias*) a „*filius meus exheres esto*” formulával tagadhatta ki, még hozzá valamennyit külön-külön és név szerint.⁴ Egyetlen fiúgyermek esetén ugyanakkor nem volt szükséges annak név szerinti említése, elégnek bizonyult az illető személyre történő utalás, a kitagadott kárhóztatása.⁵ A leánygyermek

¹ KMOŠKÓ MIHÁLY: *Hammurabi törvényei*. 1911., Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, Kolozsvár, 49. o.

² Uo. 49. o.

³ FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. 2012., Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 643. o.

⁴ Ulp. D. 28, 2, 2.

⁵ Sab. D. 28, 2, 3.

(*filia familias*), valamint a fiúgyermekek kiesése esetén azok gyermekei – azaz az örökhagyó unokái – név szerint és együttesen is kitagadhatóak voltak.⁶

A iustinianusi jog a 6. században jelentős mértékben módosította a fennálló szabályozást. Míg a civiljogban a kitagadással kapcsolatban felmerülő kérdések a bírói mérlegelés körébe tartoztak, addig a korabeli viszonyok között nemcsak, hogy taxatív rögzítették az egyes kitagadási okokat, hanem szabályozták a bizonyítási eljárás menetét is. A végrendeletben feltüntetett kitagadási ok valóságát – a jelenlegi hatályos magyar szabályozással ellentétben – a végrendeleti örökösnek kellett bizonyítania.⁷ A római jog érdemeit tekintve jócskán túllépte a Hammurabi-kódexet. A törvényes örökösök kitagadása mellett biztosította az örökhagyó végrendelkezési szabadságát, mindemellett a kitagadás eszközének alkalmazását is szabályozott keretek közé helyezte, meghatározva a kitagadás alapjául szolgáló okok összességét és koordinálva azok hagyatéki per során történő bizonyításának mikéntjét.

A római jogi előzményektől elszakadva eltérő modellt állított fel a 19. század eleji francia szabályozás. A Code Civil az örökhagyó vagyonának meghatározott részét a vagyon egészén belül leválasztotta, elkülönítette, s arra nézve kizárta az örökhagyó mind élők közötti, mind halál esetére vonatkozó „adakozási” jogát.⁸ Kivételt képezett ez alól, ha az örökhagyónak nem voltak sem lemenői sem felmenői,⁹ minthogy e vagyonrészt a törvény az örökhagyó közeli hozzátartozói számára volt hivatott fenntartani. A Code Civil rendelkezései nyilvánvalóvá tették azt is, hogy ha az örökhagyó a törvényben rögzítettektől eltérően jár el, akkor halálát követően a kötelesrészt jogosultak utólag is követelhetik a hagyaték őket megillető hányadát.¹⁰ A francia polgári törvénykönyv ilyen módon biztosította a törvényes örökösök kötelesrésztre való jogosultságát, külön szabályozás hiányában azonban nem tette lehetővé az örökhagyó számára leszármazói vagy felmenői kitagadását. E megoldás látható módon sokkal erősebb korlátját teremtette meg a végrendelkezési szabadságnak, mint amely a iustinianusi kor idején volt tapasztalható.

A kitagadás kizárásának számos különböző oka volt. A korabeli kodifikáció az öröklési jog szabályozásával egyszerre szándékozott az állam hatalmát és befolyását növelni állampolgárai felett, s biztosítani a családi vagyonnak az örökhagyó halálát követően a

⁶ FÖLDI – HAMZA: i. m. 642. o.

⁷ Uo. 644. o.

⁸ Code Civil (1804) 913. §.

⁹ Uo. 916. §.

¹⁰ Uo. 920. §.

gyermek közötti igazságos elosztását.¹¹ Az örökhagyó kezének túlzott mértékű megkötése ugyanakkor – kitagadás hiányában – az ellene vagy hozzátartozói ellen intézett súlyos bűncselekmények esetén sem tette lehetővé a törvényes örökösök öröklési igényüktől történő megfosztását, ezáltal engedve teret a hagyaték igazságtalan felosztásának.

A Code Civil létrejöttét követően nem sokkal később keletkezett, három részre osztott Osztrák Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban ABGB) a dologbani jogok között tárgyalta az öröklési jogi szabályozást. Hasonlóan a francia törvénykönyvhöz, az osztrák kódex is biztosította a törvényes örökösök kötelesrészi igényének kielégítését: a gyermekek kötelesrészét a törvényes örökrészük felében,¹² míg a szülőket megillető kötelesrészt annak harmadában határozta meg.¹³ A két törvénymű közötti jelentős különbség azonban, hogy az osztrák törvénykönyv – erősebben kötődve a római jogi hagyományokhoz – nemcsak, hogy lehetőséget teremtett a törvényes örökösök kitagadására, hanem a jogszerű kitagadáshoz szükséges kellékekről külön is rendelkezett.

Az ABGB biztosította az örökhagyó számára gyermeke kitagadását, ha az a kereszteny vallástól elszakad, ha az örökhagyó számára – annak szükségében – nem nyújtotta a szükséges segítséget, ha súlyos büntette miatt huszonöt évi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélték, valamint ha annak életvitele a közérkölcst sértette.¹⁴ A gyermekekre vonatkozó kitagadási okokat rendelte a törvény alkalmazni a szülők kitagadására is azzal, hogy a szülő kitagadását gyermeke nevelésének elhanyagolása esetére is lehetővé tette.¹⁵ Könnyen jelentős párhuzamok fedezhetők fel az ABGB szabályai és a jelenleg hatályos magyar öröklési jog kitagadási okokat megfogalmazó normái között. A Ptk. is kitagadási okként rögzíti mind a végrehajtandó szabadságvesztésre ítélel, mind az erkölcstelen életmód folytatását, sőt, azonos formában jelenik meg benne a már említett segítségnyújtás elmulasztása is.¹⁶ A hasonlóságokból kitűnik, milyen jelentős hatást is gyakorolt valójában az ABGB a magyar polgári jog fejlődésére. Az osztrák kódex római joghoz való szoros kötődését tanúsítja többek között az is, hogy a kitagadási ok valódiságát az osztrák jog szerint is a kitagadott személlyel szemben álló örökösnek kellett bizonyítania.¹⁷ A kitagadás visszavonása csak a törvényben meghatározottak szerint volt lehetséges.¹⁸

¹¹ MÁZI ANDRÁS: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Doktori értekezés.* 2009., Pécs, 20-21. o.

¹² ABGB (1811) 765. §.

¹³ Uo. 766. §.

¹⁴ Uo. 768. §.

¹⁵ Uo. 769. §.

¹⁶ Ptk. 7:78. § (1) bek.

¹⁷ ABGB (1811) 771. §.

¹⁸ Uo. 772. §.

Az öt könyvre osztott német Bürgerliches Gesetzbuch (a továbbiakban BGB) utolsó könyvének keretei között, a kötelesrészi fejezet végén taglalta a kitagadás szabályait. A megnevezett öt kitagadási ok között – melyek közül az erkölcstelen életmód már az osztrák polgári törvénykönyv alapján is a kitagadás alapjául szolgálhatott – megjelentek olyanok is, mint az örökhagyó, ill. annak házastársa sérelmére elkövetett szándékos testi sértés, vagy az örökhagyóval szembeni tartási kötelezettség megsértése.¹⁹ Külön szakasz alatt tartalmazta a német törvénykönyv a házastárs kitagadásának lehetőségét: ha a házastárs olyan vétségét követett el, mely alapján az örökhagyó válóper indítására volt jogosult, házastársát kitagadhatta.²⁰ A kitagadás okát – hasonlóan az ABGB-hez – a kitagadás folytán öröklő félnek kellett bizonyítania, azt az örökhagyónak végakaratóban kifejezetten meg kellett jelölnie.²¹ Az örökhagyó a kitagadást lehetővé tevő cselekményt megbocsáthatta; a megbocsátás hatására a kitagadás utólag vált hatálytalanná.²² Még ha kitagadási ok nem is forgott fenn, a végrendelkező a kötelesrésze jogosultat annak tékozló életmódjára, eladósodottságára hivatkozva megfoszthatta kötelesrésze fölötti rendelkezési joga egészétől, korlátozva a végrendelkezés jogát a kötelesrészi vagyon fölött, szükség esetén annak kezelését végrendeleti végrehajtó kezébe utalva.²³

A kontinentális jogrendszerek világából kiszakadva hasonló – hol a törvényes öröklésnek, hol a végintézkedési szabadságnak kedvező – megoldásokkal találkozhatunk a tengeren túli berendezkedések jogirodalmának tanulmányozása során. Az angol jogfejlődés a középkor derekán még csak szűk körben adott teret a szabad végrendelkezési jog gyakorlásának, annak kiteljesedésére csak a 17. század folyamán került sor.²⁴ Az örökhagyó jogosultsága ugyanakkor idővel újfent korlátozottá kellett, hogy váljon. A századfordulón a brit birodalom részét képező területek közül elsőként Új-Zéland tette lehetővé az elhunyt gyermekei és özvegye számára, hogy a tartásukról nem kielégítően gondoskodó végintézkedéseket megtámadhassák.²⁵ Érthető okokból hasonló képet mutat az Amerikai Egyesült Államok vizsgálata. Minthogy az amerikai berendezkedés mindenkoron a tulajdon feltétlen szabadságán alapult,²⁶ így érhető módon – az angolok hasonlóan – a végintézkedési

¹⁹ BGB (1896) 2333. §.

²⁰ Uo. 2335. §.

²¹ Uo. 2336. §.

²² Uo. 2337. §.

²³ Uo. 2338. §.

²⁴ DAINOW, JOSEPH: Limitations on Testamentary Freedom in England, in *Cornell Law Review*, Vol. 25., Issue 3. (1940), 339-344. o., <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2306&context=clr>, 2014.10.04.

²⁵ Uo. 345. o.

²⁶ KENT, JAMES: *Commentaries on American Law – Volume IV*. 1830., O.Halsted, New York, 489-490. o., <https://archive.org/details/commentariesonam04kent>, 2014.10.04.

szabadság eszméjét helyezte privilegizált pozícióba. A túlélő özvegy azonban már ekkor is nagyfokú, a többi családtagét meghaladó védelmet kapott az örökhagyó akaratának ellenében.²⁷

A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény (a továbbiakban régi Ptk.) hasonló szabályokat tartalmazott, mint a már említett kódexek. A régi Ptk. – a jelenleg hatályos 2013. évi V. törvényhez hasonlóan – a kitagadást kiesési okként fogalmazta meg,²⁸ melynek hatására a kiesett személy nemcsak törvényes örökösként, hanem kötelesrésztre jogosultként sem válhatott az örökhagyó jogutódjává. A kitagadás érvényességének feltétele volt az annak alapjául szolgáló ok pontos megjelölése.²⁹ A kitagadási okok a már a korábbiakban említett okokkal egyeztek meg: kitagadást tett lehetővé az érdemtelenség, bűncselekmény elkövetése, a tartási kötelezettség megszegése, de az erkölcstelen életmód és a kiszabott börtönbüntetés is.³⁰ A kitagadást biztosító okot az örökhagyó mind a végrendekezés előtt, mind azt követően megbocsáthatta: előbbi esetben a végrendelet kitagadást tartalmazó rendelkezése érvénytelenné, míg utóbbi esetben hatálytalanná vált.³¹ Az érvénytelenné vált kitagadás a kitagadott személyt kötelesrésztre tette jogosulttá, tehát kizárásként továbbra is megállta a helyét. A hatálytalan kitagadás ezzel szemben a törvényes örökös jogállását biztosította a kitagadott számára,³² aki – mellőzés hiányában – a kötelesrészét meghaladó törvényes örökrésze iránt is igényt támaszthatott a régi Ptk. vonatkozó rendelkezései alapján.

Napjaink különböző jogrendszerei ma már szinte kivétel nélkül lehetőséget teremtenek az örökhagyó számára törvényes örökösei kitagadására. Az eltérések főként abban mutatkoznak meg, hogy az adott országon belül elfogadott szabályozás milyen körülmények fennállása esetén teszi lehetővé a kitagadás alkalmazását, tehát milyen mértékben lehetséges a törvényes öröklési rend szabályainak háttérbe szorítása a végrendeleti öröklés által. A Svájci Polgári Törvénykönyv (a továbbiakban ZGB) jelenleg is relatíve szűk körben teszi csak lehetővé a törvényes örökös kitagadását, annak igénybe vételére csak az örökösnek az örökhagyó vagy annak hozzátartozói ellen elkövetett bűncselekménye,³³ valamint családi kötelezettségének súlyos megsértése esetén van helye.³⁴ Speciális szabályzást tartalmaz a

²⁷ BRASHIER, RALPH C.: Disinheritance and the Modern Family, in *Case Western Reserve Law Review*, Vol. 45., Issue 84. (1994), 10-11. o., <http://www.scribd.com/doc/235585684/Disinheritance-and-the-Modern-Family-by-Ralph-C-Brashier>, 2014.10.04.

²⁸ Régi Ptk. 600. § e) pont.

²⁹ Uo. 662. §.

³⁰ Uo. 663. § (1) bek.

³¹ Uo. 664. § (1) bek.

³² Uo. 664. § (2) bek.

³³ Schweizerisches Zivilgesetzbuch Art. 477 1. Punkt.

³⁴ Uo. Art. 477 2. Punkt.

japán polgári törvénykönyv: taxatív rögzíti azokat az okokat, melyek fennállása esetén egy adott jogalany nem tarthat igényt az örökségre,³⁵ mindemellett azonban lehetővé teszi az örökhagyó számára, hogy az őt durván megsértő, tisztetlenségnek a kitagadását kérje az ún. Családi Bíróságtól.³⁶ A törvény rendelkezéseiből következően a Családi Bíróság lesz majd az, ami az örökhagyó kitagadási akaratát annak halálát, azaz a végrendelet hatályosulását követően érvényesíti.

A hatályos Ptk. a régi Ptk. által már tartalmazott kitagadási okokat – a jogerősen kiszabott ötévi, vagy azt meghaladó tartamú börtönbüntetésre ítélet kivételével –³⁷ fenntartja, mindezek mellett új kitagadási okként fogalmazza meg az örökhagyó számára elvárható segítségnyújtás elmulasztását,³⁸ a durva hálátlanságot,³⁹ ill. rögzíti a szülői kitagadás körülményeit.⁴⁰

Míthogy a kitagadás, mint kiesési ok a törvényes örökösök kötelesrészét érinti, a kitagadást lehetővé tevő tények tartalma, azok határainak helyzete az, ami meghatározza az örökhagyó végintézkedési szabadságának terjedelmét, határait, vagy éppen korlátlanlanságát. Nagy szerephez jut az egyes kitagadási okok tartalmának meghatározása során maga a bírói gyakorlat, mely a polgári törvénykönyv normáinak esetről esetre történő értelmezésével azok lényegi ismérveinek valódi rögzítőjévé, alakítójá válik. Várhatóan különösen nagy jelentőséget nyer majd a bírósági jogértelmezés a polgári törvénykönyvben megnevezett új kitagadási okok tekintetében, melyek terjedelme – mint ahogyan az többek között a durva hálátlanság esetén is látható – a törvény szabályaiból kiindulva ténylegesen még nem határozható meg.

³⁵ Civil Code of Japan Art. 891.

³⁶ Uo. 892. §.

³⁷ Régi Ptk. 663. § (1) bek. f) pont.

³⁸ Ptk. 7:78. § (1) bek. f) pont.

³⁹ Uo. 7:78. § (1) bek. g) pont.

⁴⁰ Uo. 7:78. § (2) bek.

	Kötelesrész	Kötelesrész mértéke	Kitagadás	Kitagadási okok tartalma
Code Civil	Van	Minimálisan a hagyaték 1/2-e.	-	-
ABGB	Van	1/2	Van	- Kereszténységtől történő elszakadás. - Segítségnyújtás elmulasztása. - Szabadságvesztésre ítélet (életfogytig vagy 20 év). - Közserkölcsöt sértő életvitel. - Nevelési kötelezettség megszegése (szülő esetén). - Öröklésre való méltatlanság. - Eladósodott, pazarló életvitel.
BGB	Van	1/2	Van	- Élet elleni magatartás (örökhagyó, annak házastársának vagy leszármazóinak sérelmére). - Szándékos testi sértés (örökhagyó, vagy annak házastársa sérelmére). - Büntett vagy szándékos súlyos vétség elkövetése (örökhagyó, vagy annak házastársa sérelmére). - Tartási kötelezettség megsértése. - Erkölcstelen életmód. - Házastársi kötelezettség megsértése.
ZGB	Van	Leszármazók esetén a törvényes örökrész 3/4-e, szülők, hitves vagy bejegyzett élettárs esetén annak 1/2-e.	Van	- Súlyos bűncselekmény elkövetése (örökhagyó, vagy annak közeli hozzátartozója sérelmére). - Családi kötelezettségek súlyos megsértése.
Japán Ptk.	-	-	Van	- Örökhagyóval szembeni kegyetlen bánásmód. - Örökhagyó durva megsértése. - Helytelen magaviseletben való bűnösség.

1. ábra. A kötelesrészi szabályozás az egyes polgári jogi kódexekben.

II. VÉGRENDELKEZÉSI SZABADSÁG VS. KÖTELESRÉS

Mint hogy a kitagadás, mint az öröklésből történő kiesési ok elsősorban a törvényes örökös kötelesrészét érinti, indokolt lehet egy pillantást vetni az azt érintő leggyakoribb kérdésekre. A kötelesrész szabályozásának két fő formája alakult ki a nagy európai jogrendszerekben: az ún. római modell, valamint a francia modell, azaz a Code Civil megoldása. Mint ahogy az már az előző fejezetben is említésre került, a római jog az örökhagyó közeli hozzátartozóit anyagilag is mellőzhetetlennek tekintette, így azokat a végrendelezőnek nem pusztán csak örökösnek kellett neveznie (*institutio heredis*), ill. ki kellett tagadnia (*exhereditio*) végrendeletében; a hagyaték egy meghatározott részét – kitagadás hiányában – kötelesrész (*debita portio*) címen a törvényes örökösök szerezték meg.⁴¹ A kötelesrész kiadása iránti kereset, azaz a *querela inofficiosi testamenti* a kötelesrészre jogosult által volt megindítható, öt éven belül pedig elévült.⁴² Mindezek jól bizonyítják azt, hogy a római jogi kötelesrészi igény kötelmi jogi követelés formájában érvényesült, azaz a kötelesrészre jogosult – akárcsak a hatályos magyar jogban – nem volt a hagyatéki vagyon örököse.

Ezzel ellentétes képet vázol fel a francia polgári törvénykönyv. A Code Civil egyrészt kizárja az örökhagyó végrendelezési jogát a törvényes örökösöket megillető hagyatéki hányad felett,⁴³ másrészt nem tartalmaz a kitagadást lehetővé tevő szabályozást, ezáltal téve tényleges örökösökké a kötelesrészre jogosultakat. Az öröklés megnyílását követően a kötelesrészre igényt tartó örökösök saját hagyatéki hányadukat szükség esetén a végrendeleti örökösöktől is követelheték.⁴⁴ A hagyatéki terhek kielégítését követően a fennmaradó hagyatéki vagyonból kellett a kötelesrészre jogosultak hagyatéki hányadát meghatározni.⁴⁵ A kötelmi jogi követelésekkel szemben az öröklési igények nem évülnek el.

Az örökhagyó akaratával szemben a kötelesrészre jogosult személy igénye tehát – akár kötelmi, akár öröklési jogi igényről legyen is szó – elsőbbséget élvez. A végrendelezési szabadság korlátozása több oldalról is megindokolható. Egyes nézetek szerint – melyek a hazai szabályozás bevezetésének alapjául is szolgáltak – az örökhagyó végakaratának tiszteletben tartása mellett hasonló módon védendő értéket képez a család méltányolható öröklési igényének biztosítása.⁴⁶ Ezen álláspontból kiindulva – hasonló módon a Code Civilben foglaltakhoz – a hagyatéki vagyon egy előre meghatározott, a törvény által rögzített

⁴¹ FÖLDI – HAMZA: i. m. 642. o.

⁴² Uo. 644. o.

⁴³ Code Civil (1804) 913. §.

⁴⁴ Uo. 920. §.

⁴⁵ Uo. 922. §.

⁴⁶ MÁZI: i. m. 108. o.

hányadának valójában az elhunyt családjának további boldogulását kell szolgálnia, így az nem lehet a végintézkedés tárgya. A kötelesrész intézményének hiányában ugyanis az örökhagyó kénye-kedve szerint „kisemmizhetné” törvényes örököseit, vagyonának egészét gyermekei helyett – példának okáért – újdonsült házastársára hagyva. Sokak szerint ezért jut nélkülözhetetlen szerephez a kötelesrész a családi vagyon összetartásában.⁴⁷

A leírtak alapján tehát bizonyos érdekek, értékek védelme érdekében indokoltan korlátozhatja az állam a hagyatékot hátrahagyó személy végakarataának érvényesülését. Másik oldalról ugyanakkor az örökhagyó okkal várhatja el a jogrendszertől azt, hogy az életében saját munkájával megszerzett javak egészének sorsáról maga dönthesse, s e szabadságában ne korlátozzák, törvényes örököseit a hagyatékra jogosultak köréből kellő ok nélkül is ténylegesen kizárhassa. E tekintetben nem sokban különbözik egymástól a római és a francia kötelesrészi modell, habár a kötelesrészi igényt kötelmi igényként kezelő római megoldással szemben a Code Civilben fellelhető szabályozás még csak a kitagadás lehetőségét sem tartalmazza, ezzel párhuzamosan azonos öröklési helyzetbe hozva a kötelesrésze jogosultakat a többi örökösrel.

A hatályos magyar Polgári Törvénykönyv – akárcsak elődje – az öröklés két lehetséges jogcímét ismeri el: a végintézkedés alapján bekövetkező öröklést és a törvényes öröklést.⁴⁸ A törvény egyértelműen rögzíti azt is, hogy ha az örökhagyó végakarataát végintézkedés formájában rögzítette, az öröklés rendjét az határozza meg.⁴⁹ Ennek megfelelően a törvényes öröklés szabályai főszabály szerint csak abban az esetben érvényesülnek, ha az örökhagyó nem hagyott hátra maga után végintézkedést, vagy az a hagyatéknak csupán egy részét merítette ki. Az örökhagyó a végintézkedési szabadságnak köszönhetően halála esetére vagyona egészéről vagy annak egy meghatározott részéről szabadon rendelkezhet,⁵⁰ személyes akarata elsőbbséget élvez a törvényi szabályozással szemben.

Létezik azonban egy további jogcím, mely alapján a Ptk. lehetővé teszi az örökhagyó legközelebbi hozzátartozói – leszármazói, házastársa és szülei – számára a hagyatékból történő részesedést: s ez pedig a magyar jogban sem más, mint a kötelesrész.⁵¹ A kötelesrésze jogosultat kötelesrész címen törvényes örökrésze harmada illeti meg.⁵² Ha a kötelesrész tárgya haszonélvezet, a kötelesrésze jogosult a haszonélvezetet olyan korlátozott mértékben gyakorolhatja, amilyen mértékben az szükségletei kielégítéséhez – az általa örökölt

⁴⁷ Uo. 109. o.

⁴⁸ Ptk. 7:3. § (1) bek.

⁴⁹ Uo. 7:3. § (2) bek.

⁵⁰ Uo. 7:10. §.

⁵¹ Uo. 7:75. §.

⁵² Uo. 7:82. § (1) bek.

vagyontárgyakat figyelembe véve – indokolt.⁵³ A kötelesrészi igény örökhagyó által történő kizárásának egyetlen lehetséges módozata a kitagadás, mely a törvényben taxatív felsorolt kitagadási okok valamelyikének végintézkedésben történő kifejezett megjelölésével történik.⁵⁴ A kötelesrész intézménye tehát az örökhagyó végintézkedési szabadságának legfőbb korlátja, egyszersmind a törvényes öröklési rend érvényesülésének legfőbb garanciája. Mindemellett erőteljesen vitatható a kötelesrész létjogosultsága, szükségességének indokai.

Az említett viszonyok között a kitagadást lehetővé tevő körülmények bírói értelmezése, az egyes kitagadási okok által érintett terület határainak kijelölése dönti el a végintézkedési szabadság valódi korlátait. Az Ptk. a kitagadási okok további bővítésével a végintézkedési szabadság megerősítése mellett foglal állást.⁵⁵

⁵³ Uo. 7:82. § (2) bek.

⁵⁴ Uo. 7:77. §.

⁵⁵ Ptk. 7:78. §.

III. A KITAGADÁSI OKOK TARTALMA

A következőkben a Ptk-ban szereplő egyes kitagadási okok mibenlétének kifejtésére kerül sor. Mindenekelőtt – a jogbiztonság követelményének érvényesülését szem előtt tartva –, megpróbálom a törvényi szabályozásból adódó általános kereteket meghatározni, majd ebből kiindulva a gyakorlati élet tükrén keresztül megvilágítani az egyes kitagadási okok valódi, pusztán a törvény szövegéből nem megfogható mivoltát. Mindeközben olyan kérdéseket érintve, minthogy kit terhel a bizonyítási kötelezettség, vagy hogy miből is áll az örökhagyó általi megbocsátás.

A legfőbb kérdés továbbra is az, hogy a törvényi kitagadási okok esetről esetre történő értelmezésével a bírói gyakorlat a végrendelkezési szabadság kiterjesztése vagy korlátozása mellett foglal-e állást. Minthogy a jogalkotó látható módon az előbbi lehetőség mellett teszi le voksát, kérdéses, hogy miként fog a bírósági esetjog alkalmazkodni a kodifikációnak a jogban talán tételesen meg nem jelenő, de a kitagadási okok bővítésével félre csak nehezen érthető szándékához.

1. Érdemtelenység

Minthogy az érdemtelenység egyben az öröklésből történő kiesést a törvény erejénél fogva lehetővé tevő körülmény, annak kizárólagos eseteit a Ptk. taxatív felsorolja.

Ez alapján az alábbi személyek érdemtelenek az öröklésre:

- Aki az örökhagyó életére tör.
- Aki szándékos eljárásával az örökhagyó végakarátának szabad nyilvánítását megakadályozza, a végakarát érvényesítését megghiúsítja vagy ezek valamelyikét megkísérel.
- Aki a hagyatékban való részesülés céljából az örökhagyó után törvényes öröklésre jogosult vagy az örökhagyó végintézkedésében részesített személy életére tör.⁵⁶

Mint ahogyan az látható, az érdemtelenységi okok részben olyan helyzeteket ölelnek fel, ahol az örökhagyó nincs abban a helyzetben, hogy az öröklésre jogosultat kitagadjon. Erre kerülhet sor például akkor, amikor a törvényes örökös leszármazó a hagyaték mihamarabbi megszerzése érdekében meggyilkolja felmenőjét, vagy annak tudatzavarát kihasználva azt számára kedvező végrendelet tételére sarkallja. A jogalkotó az ilyen esetek elkerülése érdekében nyújt védelmet az örökhagyó számára. Az érdemtelenységi okok másik csoportját azon körülmények teszik ki, melyek fennforgása esetén a végrendelkező maga is élhet a kitagadás eszközével. Az érdemtelenység külön kiesési okként történő szabályozása ezen

⁵⁶ Ptk. 7:6. § (1) bek.

helyzetekben az érdemtelen személlyel szemben elhelyezkedő örökösöknek kedvez, hiszen külön végrendeleti kitagadás hiányában maguk is rámutathatnak az érdemtelen magatartásra a később felmerülő jogviták során. Az érdemteleniségre csak az a személy hivatkozhat, aki az érdemteleniség sikeres bizonyítását követően maga örökölné, vagy valamely végintézkedési kötelezettségtől vagy tehertől mentesülne.⁵⁷

Míg tehát kitagadás esetén a törvény az örökhagyó szabad belátására bízta, hogy az kitagadja-e törvényes örökösét vagy sem, addig érdemteleniség fennforgása során büntetésül maga helyezkedik szembe az érdemteleniséget megalapozó magatartást tanúsító személlyel.⁵⁸ Ennek oka egyrészt az örökhagyó adott helyzetben fennálló végintézkedési képességének hiánya, másrészt az érdemteleniségi magatartások olyan súlyos mivolta, amely megalapozza a magasabb szintű törvényi védelmet. Az érdemteleniséget ugyanakkor az örökhagyó – valamint az a személy, aki ellen az adott magatartás irányult – ugyanúgy megbocsáthatja, akár a kitagadást megalapozó cselekményt; ebben az esetben az érdemteleniség a későbbiekben nem vehető figyelembe.⁵⁹ Mint a kitagadást megalapozó magatartás, mint az érdemteleniség megbocsátására vonatkozóan a törvény nem tartalmaz alaki követelményeket. Korábban volt olyan magánjogi tervezet, mellyel szemben még kritikaként fogalmazták meg a kifejezett nyilatkozat helyett az egyszerű megbocsátás igényét.⁶⁰ Habár a mindennapi élet követelményeinek az egyszerű megbocsátás lehetősége kedvez, a kifejezett formában megjelenő akaratnyilatkozatok jelentős mértékben megkönnyíthetnék a helyzetüket tisztázni kívánó kitagadottak helyzetét.

A leírtakból következik az is, hogy míg a kitagadás alkalmazásának során a kitagadó saját erkölcsi mércéje, személyes értékrendje során dönt a potenciális örökösök kiesésének kérdéséről, addig érdemteleniség esetén – minthogy az érdemtelen személy kieséséről a törvény gondoskodik – a valódi fokmérő a társadalmi norma, a közösség értékítélete.⁶¹ Nem véletlen tehát, hogy az érdemteleniségi okok kiesési okként az örökhagyó külön rendelkezése hiányában is hatnak, ugyanakkor mégsem képzik a végintézkedési szabadság korlátját, hiszen az érdemteleniséget eredményező magatartásokat az örökhagyó, ill. a sérelmet szenvedett személy is megbocsáthatja. Mindazonáltal az örökhagyónak – ha szándékával megegyezik – célszerű kitagadnia érdemtelen örökösét, hiszen kitagadás hiányában az érdemtelen

⁵⁷ Uo. 7:6. § (3) bek.

⁵⁸ DERNBURG HENRIK: Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról, in *Jogtudományi Közlöny*. 1888/6. sz., 50. o.

⁵⁹ Ptk. 7:78. § (2) bek.

⁶⁰ WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közlöny*. 1882/43. sz., 344. o.

⁶¹ WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közlöny*. 1882/39. sz., 306. o.

személlyel szembenálló örökösöket terhelné az érdemteleniséget eredményező magatartás bizonyítása.

Az érdemtelenégi okok a már említetten kívül még egy további szempont szerint is csoportosíthatóak: vagy az örökhagyó, vagy a hagyatékából részesülő személyeket sértő magatartásokat szankcionálják. Az egyes érdemtelenégi okok közös vonása azonban, hogy csak a más személyekkel szembeni cselekményekre hivatottak bizonyos módon reflektálni; a potenciális örökös önromboló, becstelen életvitele csak kitagadást tesz lehetővé. Minthogy a jövőbeli örökös erkölcstelen életvezetésével ugyanakkor az örökhagyóra is rossz fényt vet, valamint – többek között alkoholizmus, vagy akár kábítószer-függőség esetén – a hagyaték későbbi sorsát is veszélyezteti,⁶² a társadalom morális értékítéletéhez mérten indokolt lehetne az érdemtelenégi okok bővítése. A jogalkotó vélelmezhetően az ezekben az esetekben amúgy is fennálló kitagadási lehetőséget szem előtt tartva tekint el ettől a megoldástól. Az érdemtelenégi okok ilyen módon továbbra is főként azokban az esetekben biztosítják a törvényes örökösök kiesését, mikor a végintézkedés formájában érvényesíthető kitagadás megtételére nincs lehetőség.

Minthogy az érdemteleniséget eredményező cselekmények összességét a törvény kizárólagos formában sorolja fel, a kitagadási okként érdemteleniséget megjelölő végintézkedések érvényességének megállapítása – a kitagadási okok többségéhez viszonyítva – könnyebb feladat a jogalkalmazás számára. A régi Ptk-hoz kapcsolódó bírói gyakorlat alapján érdemteleniséget csak a lehetséges örökös olyan magatartása eredményezhetett, melyet az öröklés megnyílása előtt valósított meg.⁶³ Habár a vonatkozó kollégiumi állásfoglalást a Kúria a Ptk. hatályba lépése óta már nem tartja irányadónak,⁶⁴ annak egyes szabályai a jövőben is minden bizonnyal érvényesülni fognak. A kitagadás érvényességéhez szükséges, hogy az örökhagyó annak okát végintézkedésében pontosan megjelölje.⁶⁵ Nem érvényes tehát a kitagadás, ha a végintézkedésben megjelenik az örökhagyó kitagadásra irányuló szándéka, de a törvényi kitagadási okok közül a végrendelkező egyiket sem jelöli meg, mint a kitagadás alapjául szolgáló körülményt. Így érvénytelen volt a kitagadás abban az esetben, mikor az örökhagyó leányainak kitagadására irányuló szándékát megjelenítette végrendeletében, de a törvényi kitagadási okok helyett az általa kitagadni szándékozott törvényes örököseivel szemben folytatott bírósági végrehajtást jelölte meg.⁶⁶ Ha a kitagadás okát az örökhagyó

⁶² BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1878/20. sz., 162. o.

⁶³ PK 83. számú állásfoglalás.

⁶⁴ 1/2014. számú PJE határozat.

⁶⁵ Ptk. 7:77. §.

⁶⁶ P.20.834/2008/23. sz. (Győri Tsz.).

megjelölte, annak valódiságát a jogvitában álló feleknek bizonyítaniuk kell. Főszabályként a bizonyítás azt terheli, akinek a per során érdekében áll, hogy a bizonyítandó tényeket a bíróság igaznak ismerje el.⁶⁷ Ennek megfelelően kitagadás esetén – főszabály szerint – a kitagadott köteles igazolni, hogy a megjelölt kitagadási ok valótlan. Ha az érdemteleniséget nem kitagadás formájában jelölik meg, hanem arra a hagyaték megnyílását követően hivatkoznak, annak fennállását az arra hivatkozó örökösnek kell bizonyítania.

Mindenekelőtt az a személy lesz érdemtelen az öröklésre, aki az örökhagyó életére tör.⁶⁸ A Ptk. megfogalmazása alapján a támadásnak olyannak kell lennie, mely az élet kioltására alkalmas. Ennélfogva nem tekinthető az örökhagyó élete elleni támadásnak, ha a vele szembeni védekezés érdekében örököse gázfegyvert ragad magához, ill. annak használatával fenyeget.⁶⁹ A törvényi szabályozás alapján már az élet elleni támadás kísérlete is elégséges az érdemteleniség létrejöttéhez. Hasonló módon érdemtelené válik az örökös, ha az örökhagyót végakarátának szabad kinyilvánításában szándékos magatartásával megakadályozza, ill. a végakarát érvényesítését megghiúsítja vagy ezek közül bármelyiket megkísérli.⁷⁰ Ebbe a csoportba tehát kétféle cselekmények sorolhatóak: azok, melyek a végintézkedés szabad létrejöttét célozzák befolyásolni vagy megakadályozni, valamint azok, melyek a végintézkedés létrejöttét követően igyekeznek annak érvényesülését meggátolni. A cselekmény kísérlete – a befejezett cselekménnyel azonos módon – már önmagában is alkalmas az érdemteleniség kiváltására. A végakarát elleni támadást – az élet elleni támadáshoz hasonlóan – az örökös csak szándékosan követheti el; szándéka ki kell, hogy terjedjen a végintézkedés megakadályozására.⁷¹ Végül érdemteleniséget eredményez az is, ha a törvényes örökös saját öröklési igényének előmozdítása érdekében bármely törvényes vagy végrendeleti örökös életére tör.⁷² Akárcsak az előző két esetben, jelen helyzetben is csak a szándékos, egyben az élet kioltására alkalmas magatartás tekinthető az érdemteleniség kiváltására alkalmas magatartásnak. A kísérlet és a befejezett cselekmény azonos elbírálás alá esik. Külön feltétel, hogy a további örökösök sérelmére elkövetett cselekménynek meghatározott célzattal kell bekövetkeznie: a támadást megvalósító személy szándéka saját örökösi pozíciójának biztosítására kell, hogy irányuljon.⁷³

⁶⁷ A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény 164. § (1) bek.

⁶⁸ Ptk. 7:6. § (1) bek. a) pont.

⁶⁹ Pfv.V.23.991/1997. sz. (Leg. Bír.).

⁷⁰ Ptk. 7:6. § (1) bek. b) pont.

⁷¹ Pfv.V.21.842/1996. sz. (Leg. Bír.).

⁷² Ptk. 7:6. § (1) bek. c) pont.

⁷³ VILÁGHY MIKLÓS: *Öröklési jog*. 1987., Tankönyvkiadó, Budapest, 18. o.

2. Az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmény

A kitagadási ok szabályozása jelentős változásokon esett át az új Ptk. keretei között. Míg az 1959. évi IV. törvény az örökhagyó sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmények vonatkozásában tette lehetővé a kitagadás alkalmazását,⁷⁴ addig a hatályos kódex elhagyja a „súlyos” jelzőt, ezáltal konkretizálva a kitagadást biztosító cselekmények pontos körét, egyszersmind növelve a kitagadást megalapozó magatartások halmazát. A korábbiakban tehát a bírói gyakorlat volt köteles meghatározni a kitagadási ok tényleges terjedelmét. Azt, hogy mi számított súlyos bűncselekménynek, a bíró esetről esetre, a tényállásnak megfelelően mérlegelte; súlyos bűncselekmény lehetett akár büntett és akár vétség is.⁷⁵ Habár az új Ptk. tükrében – jelen esetben – a „súlyos” megjelölés mélyrehatóbb vizsgálata értelmét veszti, a későbbiekben az nagy szerephez fog jutni az örökhagyó rokonainak, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett bűncselekmények tekintetében. Mint az látható, a jogalkotó elsősorban a tényállások pontos és bizonytalan megjelölésével, azok halmazának szűkítésével és bővítésével tudja az örökhagyó rendelkezési szabadságát befolyásolni. A végintézkedés terjedelmének másik fő paraméterét majd az határozza meg, hogy a jogalkotó a kinek a sérelmére megvalósított bűncselekmények elkövetőivel szemben teszi majd lehetővé a kitagadás eszközeinek alkalmazását.

A Büntető Törvénykönyv szabályainak megfelelően a bűncselekményeket ma is büntettekre és vétségekre oszthatjuk fel;⁷⁶ mint az örökhagyó ellen irányuló büntettek, mint az azt sértő vétségek alkalmasak arra, hogy az örökhagyó törvényes örökösét kitagadhassa. Szintén a büntető kódex normáihoz igazodóan akár szándékos, akár gondatlan cselekmények kitagadási okot képezhetnek.⁷⁷ Vannak olyan bűncselekmények, melyek az elkövetésüket követően egyszerre több kitagadási okra történő hivatkozást is lehetővé tesznek. Többek között ide tartoznak a már említett – egyben érdemtelenséget eredményező –, az örökhagyó élete ellen intézett bűncselekmények. A törvényes tartási kötelezettség elmulasztása egyben az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekménynek is minősül.⁷⁸

A továbbiakban érdemes egy pillantást vetni a kitagadási ok bizonyításának menetére. A bírósági gyakorlat természetesen jelen helyzetben is az általános bizonyítási teher klauzuláját veszi alapul,⁷⁹ a bűncselekmény valóságának bizonyítását azonban a kitagadni kívánttal

⁷⁴ Régi Ptk. 663. § (1) bek. b) pont.

⁷⁵ TELLER MIKSA: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjtj.-ban, in *Jogtudományi Közöny.* 1929/2. sz., 15. o.

⁷⁶ A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 5. §.

⁷⁷ Uo. 4. § (1) bek.

⁷⁸ Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).

⁷⁹ Pp. 164. § (1) bek.

szemben örökölni kívánó örökös feladatává teszi.⁸⁰ Az említett bekezdés ilyen módon történő értelmezése valójában indokolt, hiszen egy bűncselekmény megtörténte jóval könnyebben bizonyítható, mint annak az ellenkezője. Persze mindemellett nem lehetetlen, hogy maguk a kitagadott felperesek igyekezzenek minél gyorsabban tisztázni helyzetüket, saját érdekükből is gyorsítva az amúgy is elhúzódó hagyatéki tárgyalások menetét. Az örökhagyó által hivatkozott bűncselekmény megtörténtét valakinek azonban feltétlen bizonyítania kell. Pusztán a végrendeleti kijelentés bizonyítékul nem fogadható el, annak valódiságát egyéb bizonyítékok felhasználásával kell megállapítani.⁸¹ A bíróság – büntetőeljárásban hozott jogerős bírósági határozat hiányában – gyakran vizsgálja meg az említett sérülésekről készült látleteket;⁸² emellett kimondottan jelentős szerep juthat az egyes tanúvallomásoknak a bizonyítás menetében.⁸³ Habár az eljáró polgári bíróság a büntetőjogi felelősségről természetesen nem dönthet, a kitagadási ok valódiságának kérdésében – a rendelkezésére álló bizonyítékok értékelését követően – szemmel láthatóan határozhat. A kitagadási ok alkalmazását érintő egyik legnagyobb problémát feltehetőleg az jelenti, hogy az örökhagyó az esetek jelentős hányadában nincs tisztában a Büntető Törvénykönyv normáinak még számára releváns részével sem. Ebből következően a végrendelkező – bűncselekmény elkövetésére hivatkozva – sokszor úgy igyekszik kitagadni törvényes örököseit, hogy tényleges, a Büntető Törvénykönyv által büntetendő bűncselekmény nem valósult meg.

3. Az örökhagyó egyenesági rokonának, házastársának vagy élettársának sérelmére elkövetett súlyos bűncselekmény

Bár a korábbiakban már kifejtésre került, itt sem hagyható figyelmen kívül a jogalkotó szemmel látható szándéka, melynek megfelelően az örökhagyó számára minél nagyobb tartományon belül törekszik lehetővé tenni a nemkívánatos örökösök kitagadását. A végintézkedési szabadságnak a kitagadás szempontjából releváns keresztmetszetét a kitagadható személyi kör és a kitagadás alapjául szolgáló tényállások halmaza adja. A törvényhozó az előbbi mutató tekintetében nem változtatott a megelőző Ptk-ban szereplő rendelkezéseken, a tényállások körét azonban mind az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekmények vonatkozásában, mind az annak hozzátartozói sérelmére megvalósított cselekmények kapcsán bővítette. Ezt az előbbi esetben a „súlyos” jelző elhagyása, míg utóbbiban az addig rögzítésre került büntettek vétségekkel történő kiegészítése

⁸⁰ 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁸¹ Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).

⁸² 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁸³ Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).

eredményezi. Jelen helyzetben a tényállások értékelését tovább nehezíti, hogy az örökhagyó törvényes örökösét csak súlyos bűncselekmény elkövetése esetén tagadhatja ki. Minthogy a hatályos Ptk. eltérő rendelkezést nem tartalmaz, akár szándékos, akár gondatlan magatartással is megvalósítható súlyos bűncselekmény.

Akkor viszont mi számít súlyos bűncselekménynek? Hiszen az örökhagyót a kitagadni szándékozott örökös által tanúsított, objektíve csekély súlyú vétségnek köszönhetően is érheti olyan magas fokú sérelem, érzelmi kár, melynek hatására kellő okkal kívánhatja az arra jogosultat megfosztani törvényes örökrésztől.⁸⁴ Jellemző módon a személyiségi jogok megsértése esetén sem a szubjektív sérelem nagysága az okozott kár megtérítésének alapja, hanem pusztán a kár bekövetkezte,⁸⁵ vagyis a károkozó magatartásának az adott személyiségi jog megsértésére való alkalmassága. Vélelmezhetően maga a Ptk. sem kívánja a Btk-ban foglaltakkal azonos módon értelmezni a súlyos bűncselekmény fogalmát, hiszen ebben az esetben a súlyos bűncselekmények helyett továbbra is csak a súlyos büntettek elkövetőivel szemben tenné lehetővé a kitagadás használatát. Helyesen ismerte fel a leírtakat a bírói gyakorlat is, amely a cselekmények elbírálása során nem a büntetőjogi gyakorlatból indul ki,⁸⁶ hanem azok súlyosságát esetről esetre értékeli.

A kitagadási ok mindenképp előtt a megnevezett személyek élete elleni támadásokat igyekszik kitagadhatóság formájában szankcionálni. Akárcsak az érdemtelenység kapcsán, jelen esetben is elsősorban azt köteles megvizsgálni az eljáró bíróság, hogy a hozzátartozó ellen intézett támadás alkalmas-e az élet kioltására vagy sem. Ha a támadás alkalmatlan, az legfeljebb egyéb súlyos bűncselekmény formájában alapozhatja meg a kitagadást. A Ptk-ban foglaltaknak megfelelően akár már az élet elleni támadás kísérlete is kitagadást tehet lehetővé. Nehezebb a jogvitát eldöntő bíróság helyzete, ha az örökhagyó által megjelölt kitagadási ok az egyéb súlyos bűncselekmény kategóriáját hivatott lefedni. A bírói gyakorlat ezekben az esetekben az elkövetett cselekmény súlyosságát nem a Btk. szabályaihoz igazodóan, hanem a családi kapcsolatokhoz mérten értékeli.⁸⁷ Minden bizonnyal könnyebb volt az eljáró bíróságok dolga addig, míg a kitagadási ok csak az egyéb súlyos büntettek esetén tette lehetővé a törvényes örökösök kötelesrészétől történő megfosztását. Többek között egyszerűen meg lehetett állapítani annak a tényét, hogy a tartási kötelezettség megsértése – főszabály

⁸⁴ MANGOLD ÁRMIN: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében, in *Jogtudományi Közlemények*. 1903/19. sz., 159. o.

⁸⁵ Ptk. 2:51. § (1) bek.

⁸⁶ 8.P.21.656/2008/39. sz. (Haj. Me. Bír.).

⁸⁷ SÖTH LÁSZLÓNÉ: *Öröklés a családban*. 2005., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 272. o.

szerint – nem teszi lehetővé az örökhagyó számára törvényes örököse kitagadását.⁸⁸ A tartással terhelt örökös ugyanis kötelezettségének gondatlanul nem tett eleget, ezáltal – a Btk. normáinak megfelelően – csak vétséget valósított meg.⁸⁹ A vétség nem tette lehetővé az örökös kitagadását, így a végintézkedés arra vonatkozó rendelkezése érvénytelennek volt tekinthető. Fontos, hogy a felvázolt esetben a tartási kötelezettség megsértésére az örökhagyó hozzátartozójával szemben került sor. A törvényes tartási kötelezettség örökhagyóval szembeni megsértése önálló kitagadási okot képez.⁹⁰

A bírósági határozatokból egyértelműen kiolvasható, hogy mit tekint a gyakorlat súlyos bűncselekménynek:

- Minden szeretetet nélkülöző kegyetlen viselkedést (jó hírnév megsértése).
- Tettlegességet (élet, testi épség, személy szabadság, vagyon ellen elkövetett bűncselekmények).⁹¹

Nehezen érthető meg a hatályos Ptk. megváltozott normája mögötti szigor. Nem kétséges, hogy a hozzátartozók ellen intézett egyes vétségek is könnyen kiválthatják az örökhagyó indokolt haragját. Annak gondolata azonban, hogy pusztán a testvérek közötti gyakori, hevesebb viták is az öröklésből történő kiesést eredményezzék,⁹² felveti a normaszöveg újragondolásának lehetőségét.

4. Az örökhagyó irányában fennálló törvényes tartási kötelezettség súlyos megsértése

Szinte pontosan azonos formában megjelenő kitagadási okot tartalmazott a megelőző polgári jogi kódex is.⁹³ Míg napjainkban azonban már a 2013. évi V. törvény foglalja magába a tartási kötelezettségre vonatkozó legfontosabb szabályokat,⁹⁴ addig 2014. március 15-ét megelőzően az ide tartozó joganyag a Családjogi törvény részét képezte.⁹⁵ Mint a Ptk., mint a Csjt. a tárgyalt terület nagyjából azonos szabályozását tartalmazza, így jelen helyzetben feleslegesnek tekinthető azok együttes bemutatása.

A hatályos Ptk. szabályainak köszönhetően világosan körülhatárolható a rokонтartásra jogosult személyek köre. A törvény négy konjunktív feltétel együttes meglétét követeli meg a tartáshoz való jog érvényesítéséhez:

⁸⁸ Pf.II.21 006/1988. sz. (Leg. Bír.).

⁸⁹ Btk. 212. § (1) Ck.

⁹⁰ Ptk. 7:78. § (1) bek. d) pont.

⁹¹ 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).

⁹² TELLER: i. m. 15. o.

⁹³ Régi Ptk. 1959. évi IV. törvény 663. § (1) bek. d) pont.

⁹⁴ Ptk. XX-XXII. fejezet.

⁹⁵ A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény VII. fejezet.

- Az adott személy önhibáján kívül önmaga eltartására képtelen.
- A tartásra rászoruló egyén nem rendelkezik tartásra kötelezhető házastárssal, volt házastárssal vagy volt élettárssal.
- A tartásra rászoruló nagykorú személy a tartásra nem érdemtelen.⁹⁶
- A tartásra kötelezhető személy a tartás teljesítésére képes.⁹⁷

A négy feltétel közül az utóbbi három nem igényel részletesebb bemutatást, hiszen azok tartalma a Ptk. szabályaiból pontosan megállapítható. Az első kikötés azonban – miszerint csak az jogosult tartásra, aki önmagát eltartani önhibáján kívül képtelenné válik – megkíván némi magyarázatot. A Ptk-ban leírtak alapján ugyanis még nem állapítható meg, mit is ölel fel valójában az eltartás fogalma; azaz mi az, amire az eltartásra jogosult képtelenné válik, s mely magatartások azok, amelyek elmulasztása utólag majd a törvényes örökös kitagadásával járhatnak. A bírósági határozatokból kitűnik, hogy a tartás, s az arra köteles személy kötelezettsége kétrétű. A tartás részben az anyagi ellátást és segítségnyújtást – az örökhagyó élelmezését, ruhával és lakással történő ellátást – foglalja magába, másrészt részét képezik bizonyos szolgáltatás jellegű tevékenységeket – mint a megbetegedett személy gondozása, ápolása, gyógyítása – is.⁹⁸ A tartási kötelezettség szolgáltatás jellegére a Ptk. is utal.⁹⁹ Ennek megfelelően nem csak az sértheti meg az őt terhelő tartási kötelezettséget, aki az örökhagyó számára nem juttat megfelelő anyagi támogatást, hanem az is, aki a hozzátartozói hiányában magára maradt, leépült rokona felépüléséről nem gondoskodik. Persze a tartási kötelezettség megsértéséhez nem elégséges pusztán a tartás szükségének idején történő kötelességszegés. Csak akkor állapítható meg a tartásra kötelezhető személy jogsértése – s ezáltal csak akkor tagadható ki a kötelességének eleget nem tevő rokon –, ha a hozzátartozó maga is igényli az őt megillető tartást,¹⁰⁰ melyet a kötelezettől ennek ellenére sem kap meg.

Maga a tartási jogosultság nemcsak jogi, hanem erkölcsi kötelezettségből is fakad. A tartás, mint a családon belüli erkölcsi kötelesség terjedelme azonban a közösségek eltérő gondolkodásmódjának és hagyományainak megfelelően csak erőteljesen szubjektíve határozható meg. A jog ezekben a helyzetekben gyakran lép közbe, s a nehezebben megfogható, bizonytalan határú erkölcsi kötelezettségek sokaságából azokat, melyek szabályozását maga is szükségesnek véli pontosabb keretek közé szorítva követendő normákká teszi. Azt viszont, hogy a mindenkori szabályozás mely erkölcsi normákat erősíti

⁹⁶ Ptk. 4:194. §.

⁹⁷ Uo. 4:195. §.

⁹⁸ 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).

⁹⁹ Ptk. 4:205. § (4) bek.

¹⁰⁰ P.20.936/2006/167. sz. (Főv. Bír.).

majd meg saját erejével, mindig az aktuális jogpolitika dönti el. Volt, amikor még vita tárgyát képezte, hogy vajon kötelezhető-e jogilag a szülő arra, hogy gyermekei számára halála esetére legalább a tartásnak megfelelő összeget hátrahagyja.¹⁰¹ Mára már egyértelmű, hogy ha a szülő az általános erkölcsi normáknak nem tesz eleget, kitagadás hiányában a jogrend biztosítja majd a leszármazó számára a hagyatékból történő részesedést.

A tartási kötelezettség megsértésére csak abban az esetben kerülhet sor, ha a tartást igénylő személy a lehetséges tartásra kötelezettel szemben nem tartozik maga is tartásra. Nem kötelezhető tehát tartásra a még középiskolai tanulmányait folytató kiskorú, amennyiben vele szemben a tartásra rászoruló felmenőjét még tartási kötelezettség terheli.¹⁰² Külön említést érdemel, hogy a többi kitagadási okhoz hasonlóan pusztán a tartási kötelezettség elmulasztása nem elegendő a törvényes örökös kieséséhez. Az örökhagyó – ahogy a kitagadás alkalmazása során minden esetben – köteles a kitagadási szándékon túlmenően a kitagadás pontos okát is megjelölni.¹⁰³ Fontos, hogy csak magával az örökhagyóval szembeni tartási kötelezettség megsértése eredményezhet érvényes kitagadást; az annak hozzátartozóival szembeni tartási köteleesség megsértése nem.¹⁰⁴

A releváns kérdés a továbbiakban már csak az, mi is tekinthető a tartási kötelezettség olyan súlyú megsértésének, mely lehetővé teszi az annak eleget nem tevő örökös kitagadását. A bírói gyakorlat alapján a köteleességszegés súlyosságát is – akár csak a többi kitagadási ok kapcsán – mindig az adott eset körülményei alapján kell elbírálni. Míg azonban a súlyos bűncselekmények esetén a gyakorlat viszonylag egyértelmű mércét alkalmaz, addig az eltartási kötelezettség elmulasztása kapcsán az egyes tényállások elbírálása ennél jóval összetettebb. Mint arról már röviden szó volt, a tartási kötelezettség teljesítése nemcsak jogi, hanem a családon belüli erkölcsi kötelezettség is; a családi értékek közül kevés olyan van, melynek a lehetőségek szerinti megóvása ennél nagyobb jelentőséggel bírna.¹⁰⁵ A törvényes örökös kitagadását pedig mindig csak az olyan súlyú cselekmények hatására szabad a törvénynek lehetővé tennie, melyek a törvényes öröklés rendjét átszöví, jellemzően a szülő-gyermek közötti szeretői kötelékek széttépésére alkalmasak.¹⁰⁶ Ennélfogva a tartási kötelezettség súlyos megsértését elsősorban azok a magatartások eredményezhetik, melyek tanúsításával a tartásra kötelezett nemcsak az örökhagyóval szemben fennálló jogi

¹⁰¹ KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*. 1873/52. sz., 414. o.

¹⁰² 8.ÚP. 20.455/2006/18. sz. (Főv. Bír.).

¹⁰³ P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁰⁴ Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).

¹⁰⁵ SZLADITS KÁROLY: A hitelezők joga a kötelesrészhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1917/23. sz., 216. o.

¹⁰⁶ MENYHÁRTH GÁSPÁR: Észrevételek a polgári törvénykönyv törvényjavaslatára, in *Jogtudományi Közlöny*. 1915/20. sz., 245. o.

kötelezettségét sérti meg, hanem egyszersmind az örökhagyóval őt összekötő erkölcsi kötelékből következő normáknak sem tesz eleget.¹⁰⁷ Minthogy a tartás elsősorban a létfenntartáshoz kapcsolódó körülmények biztosítását jelenti,¹⁰⁸ akár az azt igénylő örökhagyóról történő gondoskodás megszakítása, akár az ápolási kötelezettségnek történő meg nem felelés súlyos kötelességszegésnek minősülhet.

A kitagadási ok valódiságának bizonyítása továbbra is a jogvitában álló felek közül annak a kötelessége, aki az eredményes bizonyítás következtében maga örökölné, vagy valamely hagyatéki tehertől mentesülne.¹⁰⁹ Ennek megfelelően a kitagadott, azaz a tartást nem teljesítő örökösrel szemben álló személyt terheli annak bizonyítása, hogy a kitagadott örökös törvényes kötelezettségét súlyosan megsértette.

5. Erkölcstelenség

Se a Ptk., se egyéb keretszabályozás nem határozza meg, mit is értünk valójában erkölcstelenség alatt. Maga az erkölcs elsősorban morális, etikai kategória, melynek területe, határai csak erősen szubjektíve határozhatóak meg. Azáltal tehát, hogy a törvény pont egy, a jog normativitása által nehezen körülhatárolható fogalomra hivatkozva biztosít jogot a végrendelkező számára, tulajdonképpen parttalanná teszi a szabályozást, önmagában véve kiskaput biztosítva az akaratát felszínre juttatni kívánó örökhagyó számára. Jelen esetben még az eddigieknél is nagyobb feladat jut a bírói gyakorlat számára: meghatározni azon erkölcstelen magatartások tömegét, melyek az örökhagyó akaratának megfelelően valóban a kitagadás eszközével sújthatóak.

Ahogy egykor Szladits Károly mondta, valójában „minden jog gyakorlásának határt szab az erkölcs”.¹¹⁰ Az erkölcsiség tehát egy általános fokmérő, mely a leírt pozitív jogi szabályokkal párhuzamosan végső soron meghatározza az alanyi jogok tényleges terjedelmét, azaz az egyéni joggyakorlás korlátait. Ezen az alapon különbözteti meg a jog a jóerkölcsebe ütköző szerződéseket, s állapítja meg azok semmisségét.¹¹¹ A jogbiztonság követelménye ugyanakkor igényli a stabil, lehetőségek szerint minél kevesebb joghézagot garantáló szabályozás meglétét, ennek megfelelően az egzaktak nem tekinthető fogalmak pontosítását. Az erkölcstelenség kategóriája tehát konkretizálást kíván, s minthogy a jogalkotó erre – vélhetően okkal – nem kerített sort, a bíróságok feladata a túlságosan is rugalmas jogot a mindennapok élethelyzeteihez igazodó tartalommal kitölteni. A szabályozás e formája

¹⁰⁷ P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁰⁸ 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).

¹⁰⁹ Pp. 164. § (1) bek.

¹¹⁰ SZLADITS: i. m. 216. o.

¹¹¹ Ptk. 6:96. §.

természetesen előnyökkel is jár. Az ítélkező bírák nagyobb mozgástérrel rendelkeznek, könnyebben tudnak egyéniesíteni az egyes esetek között, nagyobb valószínűséggel juttatva érvényre az igazságosság követelményét.

Minthogy az erkölcstelenség – mint az már említésre került – általánosságban véve csak szubjektíve értékelhető, a gyakorlat számára első lépésben mindenképpen ezen szubjektív, ezáltal túlságosan is tág halmaz szűkítése a cél. Ennek legegyszerűbb eszköze a szubjektív fogalom objektivizációja, azaz a mindenki által másképpen értékelhető kategória egy másik fogalomhoz kötése. Jelen esetben mindez azt jelenti, hogy az emberek számára másként értelmezhető törvényi szabályozást egy olyan objektív nézőponthoz igazítjuk, melynek segítségével az adott érték határai könnyebben megállapíthatóvá válnak. Ezen objektív pont pedig nem más, mint a közfelfogás.¹¹² A bírói gyakorlat tehát elsősorban nem azt vizsgálja, hogy a törvényes örökös magatartása mennyire sérti az örökhagyó egyéni erkölcsi felfogását, hanem azt, hogy az adott személy életvitele a közfelfogásnak megfelelően tekinthető-e olyannak, mely erkölcstelensége folytán akár kitagadás formájában is szankcionálható. Ennek megfelelően erkölcstelen cselekménynek a „kötelesrésztre jogosultnak az alapvető társadalmi elvárásokkal, erkölcsi normákkal szembehelyezkedő, azt sértő” magatartása tekinthető.¹¹³

Mivel egyes nézetek szerint a kötelesrésztől történő megfosztásnak elsősorban csak a családon belüli érzelmi kötelékeket ténylegesen sértő, azokat megszakító cselekedetek esetén van helye, egykor még vita tárgyát képezte, hogy a pusztán közmegbotránkoztató, de az örökhagyó ellen nem irányuló magatartások lehetővé tehetik-e a kitagadást.¹¹⁴ Végül soron természetesen ezen magatartások is sérthetik az örökhagyó tekintélyét, jó hírét; a kitagadás tehát ezekben az esetekben is lehet indokolt. A tékozló, vagyont elherdáló utódokkal rendelkező örökhagyó irányába egyébként sem lenne tisztességes a törvény, ha a törvényes örökösökkel szemben nem tenné lehetővé a kötelesrész elvonását. A vagyont meg nem érdemlő örökösök ugyanis örökségüket várhatóan a későbbiekben is erkölcstelen célra fordítanák.¹¹⁵ A kitagadhatóság feltétele tehát nem lehet az örökhagyó ellen intézett cselekmény; a közfelfogásnak megfelelő erkölcstelen életmódnak már önmagában is lehetővé kell tennie az öröklésre érdemtelenek kitagadását.

Habár az erkölcstelenség valódi jelentéstartalma pusztán jogszabályból nem állapítható meg, a Ptk. segítségével még tovább szűkíthető a lehetséges kitagadást eredményező erkölcstelen magatartások összessége. A Ptk. alapján ugyanis a törvényes örökös

¹¹² 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).

¹¹³ Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).

¹¹⁴ BOZÓKY: i. m. 162. o.

¹¹⁵ MENYHÁRTH: i. m. 245. o.

kitagadásának csak annak erkölcstelen életmódja esetén van helye.¹¹⁶ Ennek megfelelően nem tagadható ki az örökös, ha annak erkölcstelen magatartása eseti jellegű. A kitagadás fegyver, mégpedig az örökhagyó kezében; lehetővé teszi, hogy a végrendelkező maga is vagyoniilag szankcionálja a törvényes örökösök egyes cselekedeteit.¹¹⁷ Érthető módon a pusztán csekély súlyú, gátlástalan, ámde eseti jellegű cselekedetek nem eredményezhetnek érvényes kitagadást.

Az erkölcstelennek tekinthető, s egyben kitagadást is eredményező magatartások köre mindezek ellenére rendkívül tág. A törvényes örökös kitagadhatóvá válik többek között akkor, ha elzüllött, alkoholista életmódot folytat; ha szüleit nem látogatja, azokat betegségükben nem gondozza, gyermekeit súlyosan elhanyagolja; ha léha életével vagyontárgyait eltékozza.¹¹⁸ Jellemzően kitagadásra adhat okot, ha az örökös nem folytatott tanulmányokat, s mesterséget sem szerzett; mindemellett erkölcstelenséget alapozhat meg a gyakori, különösen botrányos viselkedés, valamint az örökhagyó, ill. annak családtagjai irányába tanúsított különös érzéketlenség.¹¹⁹ Gyakori, hogy az erkölcstelen magatartások önmagukban nem elég nagy súlyúak ahhoz, hogy a bíróság az erkölcstelen életvitel folytatását megállapíthassa. Nem tagadható ki erkölcstelenségre hivatkozva az örökös, ha az csak és kizárólag valamilyen szenvedélybetegséggel küzd: kizárólag italozó életmódot folytat,¹²⁰ vagy kábítószer-függőségben szenved. Az erkölcstelen életmód kimerítéséhez tehát egyszerre szükséges az erkölcstelen életvitel hosszú távú tanúsítása, valamint az erkölcstelen magatartásoknak egy olyan, csak relatíve meghatározott tömege, melyeket értékelve az adott személy még a közfelfogáshoz mérten is erkölcstelennek tekinthető.

Magának az erkölcstelen életmódnak a kitagadás időpontjában kell fennállni; közömbös tehát, hogy a hagyaték megnyílásának időpontjában a kitagadott személy felhagyott-e már erkölcstelen életvitelével, vagy sem.¹²¹ A kitagadás mindemellett jelen esetben is a szándék és az ok pontos megjelölését igényli; önmagában sem a kitagadási szándék, sem a kitagadási ok nem eredményezhet érvényes kitagadást. Ennek megfelelően a törvényes örökös erkölcstelen életvitelére történő hivatkozás még nem jelenti annak kitagadását. Nem ritkán az örökhagyó a végrendelet helyes értelmezését, akaratának kiinduló okait igyekszik nyilvánvalóvá tenni végintézkedése szövegezésében.¹²² Minthogy a kötelesrészre jogosult ugyanakkor a törvény

¹¹⁶ Ptk. 7:78. § (1) bek. e) pont.

¹¹⁷ KATONA MÓR: Az érdemtelenség viszonya a kitagadáshoz, in *Jogtudományi Közlöny*. 1906/14. sz., 116. o.

¹¹⁸ Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).

¹¹⁹ Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).

¹²⁰ P.26.024/2005/52. sz. (Föv. Bír.).

¹²¹ 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).

¹²² P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).

által meghatározott forma hiányában is kitagadható, az örökhagyó valódi szándékának megállapítása sokszor ütközhet nehézségekbe.

Az erkölcstelenséget vitató törvényes örökös – akár csak a többi kitagadott – a végintézkedés vonatkozó részét természetesen megtámadhatja. A megtámadási jogosultságtól történő elállás egyszersmind a kitagadási ok valóságának elismerésével jár.¹²³

6. A végrehajtandó szabadságvesztésre ítélet

Az örökhagyó kitagadhatja törvényes örökösét, ha azt végrehajtandó szabadságvesztésre ítélték, de büntetését még nem töltötte ki.¹²⁴ A korábbi Ptk. eltérő szabályt alkalmazott, melynek megfelelően az a kötelesrésze jogosult volt a kötelesrészi igényétől megfosztható, akit jogerősen ötévi vagy azt meghaladó tartamú szabadságvesztésre ítélték.¹²⁵ Mint az új, mint a régi szabályozás pontosan megállapítható, törvény által meghatározható feltételek fennállását kívánja meg a kitagadás érvényességéhez. Ennek megfelelően a jogalkalmazás számára nem jelent nehéz feladatot a kitagadási ok mibenlétének értelmezése.

Érdemes ugyanakkor egy pillantást vetni a kétféle szabályozás közötti különbségekre is. A régi Polgári Törvénykönyv által alkalmazott megoldás elsőre is szembevetendő jellegzetessége, hogy a törvényes örökös vonatkozásában bekövetkező, a kitagadást lehetővé tevő esemény – jelen esetben a szabadságvesztésre ítélet – bekövetkeztét követően folyamatosan fennálló lehetőséget biztosít a kitagadás megtételére az örökhagyó számára. Ezzel szemben a hatályos Ptk. által megjelölt kitagadási ok csak egy meghatározott ideig jogosítja fel a végakarátát kinyilvánító örökhagyót, hogy a még végrehajtandó szabadságvesztését töltő örökösét az öröklésre jogosultak köréből kitagadhassa. A jelenlegi norma a törvényes örökösök irányában részben engedékenyebb, mint elődje volt. Súlyosabb bűncselekmények elkövetése esetén is látszólag hisz a büntetés preventív erejében.¹²⁶ Az örökhagyó ugyanakkor az ötévi szabadságvesztésnél rövidebb tartamú szabadságvesztő büntetéssel sújtott örökösét is kitagadhatja, ha a büntetés végrehajtandó. Ez egyértelmű szigorítás, hiszen a határozott ideig tartó szabadságvesztés büntetés legrövidebb tartama három hónap.¹²⁷

Nem teljesen érthető meg az új Ptk. által – ismételten ok nélkül – alkalmazott szigor. Az ugyanis, hogy az örökhagyó – jobb indok hiányában – akár a kevesebb, mint félévi végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt örökösét is ilyen könnyedén elszakíthatja kötelesrészi

¹²³ Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).

¹²⁴ Ptk. 7:78. § (1) bek. f) pont.

¹²⁵ Régi Ptk. 663. § (1) bek. f) pont.

¹²⁶ Btk. 79. §.

¹²⁷ Uo. 36. §.

jogosultságától, erősen átgondolatlan, sőt, egyenesen kapkodó kodifikációs folyamatra enged következtetni. A törvényes öröklési rend kötelezési normái látszólag nemcsak, hogy nem tudják megőrizni erejüket a végintézkedési szabadság fokozatos kiszélesedése mellett, hanem egyenesen kiségitő, pusztán jelképes jelentőségű intézménnyé degradálódnak.

7. Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása

Az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, mint kitagadási ok a korábbi polgári kódexben még nem szerepelt, egyértelműen a hatályos polgári jog egyik újításának tekinthető. Mint az első pillantásra is látható, a kitagadási ok szintén azok közé tartozik, melyek a tartalmilag konkrétan behatárolható okokkal szemben csak szubjektíve, viszonylagosan határozhatóak meg. Az adott személytől elvárható segítség terjedelme eleve nem definiálható az írott jog által, mint ahogy az sem rögzített, hogy az örökhagyó mely gesztusait, megmozdulásait kell a segítség iránti igény kifejezésének tekintenünk. A kitagadási ok határai tehát meglehetősen bizonytalanok, ami könnyen gyakorlati problémákhoz vezethet. Mindenekelőtt jogbizonytalanságot eredményez, ha a jogalkalmazó bíróságok nem tudják megállapítani a „tőle elvárható segítség” határait. Különösen igaz ez úgy, hogy sem iránymutatói bírósági esetjog, sem jogegységi határozat nem született még az egységes értelmezés elősegítése érdekében. A nagyobb kellemetlenséget ugyanakkor az válthatja ki, hogy maga a végrendelkező sem tudhatja biztosan azt, hogy meddig is terjed az elvárható segítség területe. A jogban egyébként is kevésbé jártas örökhagyók így könnyen hivatkozhatnak végakarataukban pusztán a kitagadni szándékozottól vélelmezhetően elvárt segítségnyújtás elmaradására, holott a tőle elvárhatóság nem áll fenn. S bár lehet, hogy egyéb kitagadási ok is fennállna, a megjelölt okban bízva másik már nem kerül megjelölésre, ezáltal érvényes kitagadás sem jön létre.

A két nehezen behatárolható feltétel közül mégis a „tőle elvárhatóság” az, amelynek a jelölni kívánt tárgya legalább elméleti síkon meghatározható. A jogi dogmatika felelősségi rendszere az egyéni felelősség négy fő formáját különbözteti meg: a szubjektív, az általában elvárhatóságon alapuló, az objektív, valamint az abszolút felelősséget. A szubjektív, tőle elvárhatóságra alapozó felelősség a büntetőjogi szabályozás jellegzetes vonása. A Btk. alapján bűncselekmény az a szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli.¹²⁸ Az egyes cselekmények tehát csak abban az esetben valósíthatnak meg bűncselekményt, ha azokat szándékosan vagy gondatlanul követik el. Mind

¹²⁸ Btk. 4. § (1) bek.

a szándékosság, mind a gondatlanság mozzanata az elkövető személyéhez kötődik, azaz a felelősség megalapozója a felelős személy saját tudati mikéntje. Más a helyzet az általában elvárhatóságot mérceként alkalmazó felelősségi viszonyokkal. A polgári jogi szabályozás keretei között a jogrend jellemzően nem elégszik meg a vétkességi momentum hiányával; szigorúbb felelősségi fokozatot alkalmaz, melyben a felelősség alapja már nem az egyéni vétkesség, hanem az emberek hétköznapi felfogásának megfeleltethető, objektivizált zsinórmértékként szolgáló „általában elvárhatóság”.¹²⁹ A felelősség megállapítása könnyebb, hiszen az akár gondatlanság hiányában is konstatalható. Ennek megfelelően köteles például a biztosított és a szerződő fél az adott helyzetben általában elvárható magatartást tanúsítani a kár megelőzése érdekében.¹³⁰ Ugyanígy az egyes termékek akkor tekinthetők hibásnak, ha nem nyújtják azt a biztonságot, amely általában elvárható.¹³¹

A Ptk. tehát *quasi* „beemeli” a büntetőjog által alkalmazott felelősségi normákat a kötelesrészi szabályozás területére, az egyébként objektivizált polgári jogi felelősségi rend alóli szubjektív alapon álló kivételt hozva létre. Ennek előnye, hogy a kitagadási ok lehetővé teszi az egyéniesítést, azaz figyelembe képes venni a szükséges segítség megadását elhalasztó törvényes örökös körüli személyes körülményeket, melyek sok esetben kellő indokkal nem teszik lehetővé az örökhagyó szükségleteinek kielégítését. Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy a szubjektív felelősség kiszámíthatatlanná teszi az örökhagyó végakarátának későbbi sorsát. A végrendelkező ugyanis nem lehet tisztában minden olyan, az örökösét érintő, azt akadályozó tényezővel, melyek kizárhatják a vétkességi elem fennállását. Mindezek eredményeképpen a tőle elvárhatóságon alapuló kitagadás alkalmazása a kitagadás időpontjában nem eredményezheti a törvényes örökös biztos kitagadását. A leírtakon kívül csak még tovább nehezíti a kitagadási ok érvényességének elbírálását annak megállapítása, hogy vajon az örökhagyónak ténylegesen szüksége volt-e a kívánt segítségre. További kérdés, hogy a segítség iránti igényét a végrendelkező nyilvánvalóvá tette-e, vagy sem.

A bírói gyakorlat az egyes kitagadási okok értelmezése során már a korábbiakban is gyakran találkozott olyan esetekkel, ahol az örökhagyó – kiváltképpen az érdemtelenséggel párhuzamban – a kért segítség megadásának elmulasztására is hivatkozva indokolta törvényes örököse kitagadását.¹³² Mondhatjuk tehát azt is, hogy az írott jog tulajdonképpen csak a hétköznapi élet igényeinek igyekszik megfelelni, s a társadalom „általában elvárhatósági” mércéjének oltalma helyett a szabályozás megalkotásakor az örökhagyó személyének

¹²⁹ Ptk. 1:4. § (1) bek.

¹³⁰ Uo. 6:463. § (1) bek.

¹³¹ Uo. 6:554. § (1) bek.

¹³² P.20.936/2006/167. sz. (Főv. Bír.).

védelmét helyezi középpontba. Ezzel magyarázható a szubjektív felelősség irányába történő elmozdulás, valamint az, hogy normák a közfelfogás általános értékítélete helyett az örökhagyót ért sérelmekre koncentrálnak.

8. A durva hálátlanság

Akár csak az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, a durva hálátlanság is az új Ptk. egyik újítása. Ennek megfelelően a kitagadási ok értelmezésének még nem alakult ki egységes bírói gyakorlata, annak terjedelme pedig – a nagykorúsági kitélt leszámítva – még csak előre sem feltételezhető. Mindössze csak bizonytalan értelmezési módozatok felvázolására van lehetőség; ezek megalkotása során is csak abból indulhatunk ki, amit a kitagadási okok szabályozásának eddig rögzítésre került folyamatából már megismerhettünk.

A durva hálátlanság minden kétséget kizáróan bizonytalan kategória. Nem vitás az sem, hogy csakis a végintézkedési szabadság további kiszélesítésének célját szolgálhatja, hiszen új, eddig ismeretlen okként jelenik meg a törvény szövegében. Éppen ezért lehet tehát tudni azt, hogy a durva hálátlanság a már korábban is rögzítésre került, hozzá hasonló kategóriákhoz képest egy sokkal tágabb, de legalábbis jellegükben másabb magatartásokat magába foglaló egészet igyekszik lefedni. Ebből kifolyóan a durva hálátlanság túl kell, hogy mutasson a törvényes tartási kötelezettség elmulasztásán. A törvényes örökös eleve akkor is lehet durván hálátlan, ha őt az örökhagyó irányába tartási kötelezettség nem terheli; mindemellett a durva hálátlanság felmerülésére akkor is sor kerülhet, ha maga az örökhagyó tartásra nem is szorul. A durva hálátlanság tehát felölhet minden, a törvényes tartási kötelezettség megszegését még főszabály szerint nem eredményező segítségnyújtást, határai mégis messzebb terjednek, mint az elvárható segítségnyújtás elmulasztása. Minthogy jelen esetben a kitagadással érintettek köre főként az örökhagyó leszármazóival azonos, hálátlannak tekinthető minden olyan magatartás, mely akár csak tiszteletlen az örökhagyóval; annak a gyermekei felnevelésébe fektetett energiájára, az azok iránt tanúsított szeretetére és törődésére nincs tekintettel.

A jogalkotó tehát a bírói gyakorlatra bízta a durva hálátlanság máig még meg nem határozott terjedelmi korlátainak megvonását. Nem felejtendő el azonban az, hogy a durva hálátlanság semmi esetre sem feleltethető meg valamely már eddig is létező kitagadási ok tartalmának. Ha ugyanis a törvényes örökös az örökhagyó irányába erkölcstelen magaviseletet tanúsított, a jogrend már korábban is lehetővé tette annak kitagadását. A jogalkalmazás pedig nem értelmezheti az írott jogot úgy, hogy közben nem felel meg a jogalkotó kifejezett akaratának.

9. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás

A kitagadási ok a régi Ptk. rendszerében még nem szerepelt, többek között maga is a kötelesrészi fejezet egyik újdonságának tekinthető. Akárcsak a durva hálátlanság, a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás is csakis a kitagadó mozgásterének kiterjesztését szolgálhatja. A megvizsgálandó kérdés kizárólag az, hogy a kitagadási ok mennyivel több, másabb a már eddig említettekénél. Szerencsére a szülői felügyeleti jog megszüntetésének eseteiről a Ptk. pontos leírást nyújt, így a kitagadhatóság lehetőségének biztos megállapítására mind a jogban kevésbé jártas végrendelkezők, mind az eljáró bíróságok számára könnyebb utat biztosít.

A szülői felügyeleti jog megszüntetését lehetővé tevő cselekmények közös jellemzője, hogy egységesen a felügyelet alá tartozó gyermek ellen irányulnak, s ezzel vagy alkalmasak sérelem kiváltása, vagy azt is okoznak. A potenciális vagy bekövetkező sérelmek azonban csak tág kategóriákkal vannak körülírva, ennek eredményeképpen meglehetősen széles skálán mozognak. A skála egyik végpontján azok a magatartások helyezkednek el, melyek csak kisebb súlyú sérelmeket eredményeznek, ill. eredményezhetnek, míg a másik végponton a durva, a jog által a szülői felügyeleti jogviszonytól függetlenül is szankcionálandó cselekedetek csoportosulnak. Ez utóbbi pontból visszafelé indulva érjük el a bűncselekmények halmazának határát. A szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartások egy része tehát maga is olyan súlyú jogsértés, mely amúgy is megalapozná a felmenő kitagadását: az örökhagyó sérelmére elkövetett bűncselekményeknek tekinthetők, vagy akár érdemtelenséget is eredményezhetnek. Egyes kisebb súlyú, a gyermeket akár fizikálisan, akár mentálisan támadó cselekedeteket azonban a már a régi Ptk. által is tartalmazott kitagadási okok még nem ölelték fel. A jogalkotó tehát jelen esetben is egyértelműen szigorít a leszármazó örököseivel szemben, hiszen már a gyermek pusztá veszélyeztetését is a kitagadás alapjául szolgáló gondatlanságként jelöli meg.

Persze hiába utal a törvény a már általa szabályozott, a szülői felügyeleti jog megszüntetésére vonatkozó szabályokra, hiszen az azok által használt pontatlan fogalom jelen esetben is a jogalkalmazó általi mérlegelést teszi szükségessé. Habár a szülői felügyeleti jog megszüntetése esetén a bíróság diszkrecionális döntést hoz, a törvényes örökös kitagadásához elégséges pusztán a felügyeleti jogtól történő megfosztás lehetőségének felmerülése. Ez csak még tovább nehezíti a jogértelmezés problematikáját, minthogy ha pusztán a felügyeleti jog megszüntetésének alternatívája adott, de azt az eljáró bíróság nem ítélné alkalmazandónak, akkor vélhetően a végrendeleteknek a felügyeleti jog megszüntetésére alapozott kitagadási rendelkezését is érvénytelennek ítélné meg, saját álláspontjára hivatkozva. A kitagadási ok

tehát hiába tartalmazza az „ad alapot” kitélt; pusztán a diszkrecionális döntés meghozatalának opcióját a bíróságok nem fogják kitagadási okként kezelni.

A 2013. évi V. törvény hatályba lépését megelőzően a szülői felügyeleti jogkörre vonatkozó joganyag lényegi részét nem a Ptk., hanem a Családjogi törvény tartalmazta. A szabályozás tartalmilag nem sokban különbözött a jelenleg hatályos normáktól,¹³³ még ha tartalmazott is olyan rendelkezéseket, melyeket a hatályos Ptk. nem őrzött meg.¹³⁴ A szülői felügyeleti jog megszüntetésének terjedelmes bírói gyakorlata vélelmezhetően a jövőben is iránymutatásul fog szolgálni az eljáró jogalkalmazó szervek számára.

10. A házastársi kötelezettség durva megsértése

Volt, amikor a hazai jogrend még nem ismerte el a túlélő házastárs kötelesrészeire való jogosultságát, pusztán szegénység esetén biztosított illedelmes eltartást.¹³⁵ A 19. század végi nemzetközi szabályozási rendszerek is eltérő megoldásokat mutattak. A porosz Landrecht kötelesrészi jogosultságot biztosít az elhunyt örökhagyó házastársára számára; hasonló szabályozást alkalmazott a szász Polgári Törvénykönyv is, szemben többek között például az ABGB-vel, mely a házastárs számára csak tisztességes eltartást nyújtott.¹³⁶ A hatályos Ptk. mára már határozottan a kötelesrészeire jogosultak között említi az örökhagyó házastársát.¹³⁷ A régi Ptk. ezzel megegyező szabályozást rögzített, a leszármazók, házastársak és szülők mellett ugyanakkor a bejegyzett élettársakat is a kötelesrészeire jogosultak között említette.¹³⁸

Mínt hogy a házastárs tehát ma már maga is kötelesrészeire jogosult, a hatályos Ptk. alapján az örökhagyó a házastársat annak a házastársi köteletségét durván sértő magatartása miatt is kitagadhatja.¹³⁹ Nem sokban különbözött ettől a régi Ptk. szabályozása, pusztán – mivel a törvény a bejegyzett élettársakat is kötelesrészben részesítette – a házastársak mellett a bejegyzett élettársak kitagadását is rögzítette.¹⁴⁰ Mindkét kódex a „köteletséget durván sértő magatartásokat” vonja szabályozás alá, ennek köszönhetően nem állapítható meg közöttük lényegi, érdembeli különbség. Valójában még a személyi kört sem szűkíti le az új Ptk., pusztán csak alkalmazkodik a megváltozott kötelesrészi normák egészéhez. A két törvénykönyv bírói gyakorlata ennek megfelelően feltétlenül egybe fog vágni, a korábbi

¹³³ Csjt. 89. § (1) bek.

¹³⁴ Uo. 89. § (2) bek.

¹³⁵ KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*. 1874/34. sz., 267. o.

¹³⁶ BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1878/22. sz., 178. o.

¹³⁷ Ptk. 7:75. §.

¹³⁸ Régi Ptk. 661. §.

¹³⁹ Ptk. 7:78. § (4) bek.

¹⁴⁰ Régi Ptk. 663. § (2) bek.

esetjogi döntések iránymutatásul szolgálhatnak majd a jövőben eljáró jogalkalmazó szervek számára.

A kérdés már csak – a már megszokott módon – az, hogy mit is tekinthetünk durva kötelességszegésnek, azaz hol húzható meg határ a kitagadást lehetővé tevő, valamint az azzal kapcsolatba nem hozható magatartások között. Talán vita nélkül állítható, hogy a csak relatíve meghatározható kitagadási okok állandó mércéjeként szolgáló közfelfogás folyamatos változásának hatására a kitagadási ok tartalmi mikéntje néhány év alatt is jelentős mértékben módosulhat, területe szűkülhet és bővíthet a társadalom értékítéletének függvényében. A '20-as és '30-as években a házastárs hűtlen elhagyása például még nem eredményezhette önmagában a kötelesrészi jogosultság elvonását, csak abban az esetben, ha az elhagyás alapján az örökhagyó a házasság felbontását kérhette, s ennek elérése érdekében pert is indított.¹⁴¹ Napjaink megváltozott életviszonyai között a jogalkalmazás már kevésbé védi a túlélő házastárs érdekeit, a szabályozás keretei közt maradván szabadon alakíthatja saját gyakorlatát.

A házastárs kitagadásának intézménye eredetileg a házastársi érdemtelenység formájában jelent meg a magyar öröklési jog rendszerében. A házastársnak az öröklésre jogosultak közül történő kiesését a 20. század elején még csak a házasság jogszerű felbontása eredményezhette.¹⁴² Az özvegy özvegyi jogát akkor is elveszette, ha akár férje életében, akár annak halála után olyan magatartást tanúsított, melynél fogva tartást férjétől már nem igényelhetett volna.¹⁴³ Az első erőteljes fordulatot az 1928-as Magánjogi Törvényjavaslat már előbb említésre került rendelkezése hozta magával, melynek eredményeképpen már önmagában a házassági bontópernek a megindítása is érvényes kiesést idézhetett elő. A házastársakkal szemben alkalmazott szigor az évek múlásával csak még erőteljesebbé vált. A '80-as évek jogirodalma már szerzőképességi korlátként jelöli meg azt az állapotot, ha a hagyaték megnyílásának időpontjában a házastársak közötti életközösség már megszűnt, s annak visszaállítására nem volt kilátás.¹⁴⁴ Míg tehát a 20. század első felében az elhunyt özvegyének öröklési jogi sorsát a házasság végkimenetele határozta meg, addig a Polgári Törvénykönyv létrejöttét követő években a házasság fennállásának ténye háttérbe szorult, s a középpontba az életközösség meglétének mozzanata került. Indokolhatta ezt a bejegyzett

¹⁴¹ TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemtelenisége, in *Jogtudományi Közlöny*. 1929/2. sz., 16. o.

¹⁴² TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemtelenisége, in *Jogtudományi Közlöny*. 1927/17. sz., 159-160. o.

¹⁴³ Uo. 159. o.

¹⁴⁴ LÉVAYNÉ FAZEKAS JUDIT – CSERBA LAJOS – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: A Polgári Törvénykönyv magyarázata III., in *Jogtudományi Közlöny*. 1984/4. sz., 227. o.

élettársi viszony későbbi jogi elismerése, mely mára azonban már elvesztette kötelesrészi relevanciáját.

A házastársi kötelesség durva megsértésének tartalmi kérdéseire a bírói jogértelmezés adta, s egyben adja meg a választ ma is. A jogalkalmazási gyakorlat házassági életközösség különféle tartalmi elemeit határozza meg:

- közös háztartás (együttélés),
- közös gazdálkodás,
- bensőséges, személyes viszony (érzelmi-lelki közösség, szellemi-kulturális kapcsolat, rendszeres nemi kapcsolat).

Az egyes tartalmi elemeknek együttesen kell fennállniuk; az egyes elemek hiányára a házastársak közötti tudati viszonyból lehet következtetni, mint többek között az egymás iránti szolidaritásból, vagy a házastársi összetartozás érzéséből.¹⁴⁵ Napjaink viszonyai között az egyes tényezők tartalmának merev értelmezése eleve kizárt, éppen ezért sorolja ma már a joggyakorlat többek között a házastársak együttlakásának bizonyos eseteit is a házastársi életközösség megszűnésének lehetséges módozatai közé.¹⁴⁶ A házastársi kötelesség durva megsértését bármelyik elem hiánya megalapozhatja, ám az e körbe sorolható magatartások kimerítő felsorolása minden bizonnyal lehetetlen feladatnak bizonyulna.

Fontos, hogy a kötelesrészi igényétől megfosztott özvegy nemcsak az őt eredetileg állagörökösként megillető gyermekrésze nézve veszíti el öröklési jogosultságát, hanem egyben a hagyatéki tárgyakon az özvegyet főszabály szerint megillető haszonélvezeti joga is felemészthető.

¹⁴⁵ P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).

¹⁴⁶ LÉVAYNÉ – CSERBA – MISKOLCZI: *i. m.* 227. o.

BEFEJEZÉS (DE LEGE FERENDA)

Az új Ptk. öröklési jogi fejezete kétségtelenül gyökeresen szembehelyezkedik az elődje által felállított szabályozás egészével. Mind a törvényes és a végintézkedési öröklésre vonatkozó szabályanyag sorrendjének módszertani változásként értékelhető felcserélése, mind a tartalmi változások (a kötelesrész mértékének csökkentése, a kitagadási okok bővítése) egyértelműsítik, hogy a Ptk. nemcsak, hogy a végintézkedési szabadság kiterjesztése mellett foglal állást, hanem egyszersmind háttérbe szorítja a törvényes öröklési normák összességét, felborítja a törvényes és a végrendeleti öröklési rend által hordozott értéktartalmak közötti – eddig tiszteletben tartott – egyensúlyt.

A 2014. március 15-től hatályos szabályozás változásai fokozott mértékben érintik a kötelesrész egészét, s annak leépítésével, jelentőségének fokozott mértékű csökkentésével a kodifikáció valójában a jogintézmény létalapját kérdőjelezi meg. Maga a kötelesrész, mint a törvényes örökösöknek járó hagyatéki hányad intézménye az örökhagyó végintézkedési szabadságának elismerésével párhuzamosan alakult ki, célja az örökhagyó akaratának a törvényes örökösök javára történő ellensúlyozása volt.¹⁴⁷ Kérdésként tehát az vethető fel, hogy napjaink liberális, az önrendelkezési szabadságot, mint az egyik legfontosabb, privilegizált pozícióba helyezett jogosultságot éltető jogi valóságában a végintézkedő szándékával szembeni kompenzáció továbbra is szolgálja-e valamilyenfajta „nagyobb jó” hasznát, indokolja-e az elhunyt akaratának csorbítását. Mindemellett vitatható az is, hogy a jogalkotó egyáltalán rendelkezik-e erkölcsi alappal ahhoz, hogy az örökhagyó szándékával szembehelyezkedve, a magántulajdon feletti rendelkezési szabadságot megsértve a hagyaték egy meghatározott részét a közeli hozzátartozók számára rendelje.¹⁴⁸

Habár az utóbbi kérdésre egyértelmű válasz talán nem is adható, az mégis vitathatatlan tény, hogy a kötelesrész fogalmát ismerő jogrendszerekben az intézmény megkérdőjelezésére komolyabb súllyal mindeddig nem került sor.¹⁴⁹ Az oka ennek feltehetően az, hogy a törvényes öröklési rend normái által megjelenített és védett, klasszikus családon belüli jogutódlás mindig is egy olyan közvetlen, bensőséges, a hozzátartozók közötti viszonyrendszert volt hivatott alátámasztani és megerősíteni, mely a történelem folyamán az egyes társadalmak és államok fennmaradásának elengedhetetlen feltételül szolgált. Mindez pedig igaz korunk realitására is: a társadalom fennmaradásának alapja a család intézménye, s

¹⁴⁷ VÉKÁS LAJOS: *Magyar polgári jog – Öröklési jog*. 2002., Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 106. o.

¹⁴⁸ Uo. 107. o.

¹⁴⁹ WEISS EMILIA: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához, in SZIGLIGETI MÁRIA (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*. 1999., ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest, 302. o.

habár annak fenntartója természetesen nem a törvényes öröklési szabályok rendszere, a vonatkozó normák bizonyos mértékben mégiscsak hozzájárulnak a család harmonikus képzetének gazdagításához, kiegészítéséhez.

E közösségi szemléletű, pusztán elméleti okfejtésen túlmenően számos olyan gyakorlati jelentőségű tényező is megemlíthető, melyek a törvényes öröklés, s egyben a kötelesrész létjogosultsága vitathatatlanságának bizonyítékaul szolgálnak. Mindenekelőtt kiemelést érdemel a nemtörődöm, s egyben felelőtlen örökhagyó végakarataának az öröklésből méltánytalanul kizárt hozzátartozók javára történő korlátozása. Sajnálatos módon napjaink egyáltalán nem szokatlan jelensége, hogy a korosodottá vált, belátási képességükben megfakult idős emberek a halálukat megelőző években új – többnyire náluk jóval fiatalabb – élettársakra tesznek szert, s vagyonuk egészét kellő megfontolás nélkül végrendeletükben a velük pusztán rövid ideig, sokszor adott oknál fogva rosszhiszeműen törődő társukra hagyják. Az örökhagyót öregségében folyamatosan gondozó, őt életében is szakadatlanul támogató és segítő gyermekei és unokái ebben az esetben – kötelesrész hiányában – a hagyatéki vagyonból nem részesülhetnének, nem támaszthatnának igényt az őket a közfelfogásnak megfelelően is megillető vagyontömegre. Hasonló helyzet állna fenn abban az esetben is, ha az örökhagyó élete bármely szakaszában új házasságot kötne, s a vele kapcsolatot tartó, családi kötelekeket ápoló – az előző házasságból származó – gyermekei helyett újdonsült családjára hagyná minden vagyonát.

Nem hagyható figyelmen kívül annak ténye sem, hogy az elhunyt vagyona – akárcsak évtizedekkel ezelőtt – napjainkban is számos család boldogulásának elengedhetetlen záloga. A törvényes örökösök számára juttatott hagyatéki hányadok többnyire nemcsak az adott örökös életét segítik; hozzájárulnak az unokák, dédunokák jövőjének biztosításához, az özvegy esetén – ha az szükséges – a gyermekek, az unokák megélhetésének lehetővé tételéhez. A családot alkotó egyének közössége a hagyaték egy meghatározott részére méltányos igényt támaszthat.¹⁵⁰ Az örökhagyónak tehát valójában nemcsak lehetősége, hanem erkölcsi kötelessége is a családjáról való gondoskodás. A kötelesrész intézménye – az örökhagyó jobb szándéka hiányában – ezt hivatott szolgálni, az öröklési jog rendszerében való jelenlétével egyszersmind az örökhagyó családjára, házastársa és gyermekei iránti felelősségét is nyomatékosítja, vagy legalábbis szimbolizálja.

Végül, de semmi esetre sem hangsúly nélküli elemként külön részletezést érdemes a közösségi, kiváltképpen a társadalmi érdekek szolgálata. A család a társadalom alapja. Ebből

¹⁵⁰ MÁZI: i. m. 118. o.

magától értetődik, hogy a család egységességének kérdése, intézményének helyzete, a család érdeke egyben a társadalom érdeke is. Maga az Alaptörvény deklarálja azt, hogy a család a nemzet fennmaradásának alapja.¹⁵¹ Ennek eredményeképpen az államot tevési kötelezettség terheli, azaz lehetőségeihez mérten mindent meg kell tennie a család intézményének védelme érdekében. A kötelesrész intézményének kiüresítésével a jogrend a családi kötelékek mára már amúgy is túlon túl jelentéktelenné vált viszonyrendszere alól csak egy újabb pillért döntene le, maga ejtve – ha nem is végzetes, de legalább súlyosan vérző – újabb sebet a társadalom egyik legalapvetőbb, s kétséget kizáróan legnagyobb jelentőséggel bíró tartóoszlopának törékeny felületén. A családi vagyon egyben tartása, a családnak, mint jelentéstartalmat hordozó szimbólumnak a megerősítése mindezek mellett csak tovább táplálja a társadalom erkölcsi tudatát.

Mind a családon belüli egyéni és csoportos, mind a társadalmi érdekek, sőt, végső soron az örökhagyó saját, annulált akaratával szembeni védelme is indokolhatja tehát azt, hogy a jogrend az örökhagyó végintézkedési szabadságát korlátozza, s elsősorban az egyéni joggyakorlásnak mindig is korlátját képező közérdekre hivatkozva meghatározza a hagyaték egy, a törvény által rögzített hányadának későbbi sorsát. Az államnak a családdal szemben fennálló, alkotmányos szintű intézményvédelmi kötelezettsége amúgy is kizárja, hogy a jogalkotó a család védelméül is szolgáló normák egészét azok jelenlegi szintjénél alacsonyabb fokon szabályozza. A kötelesrész intézménye tulajdonképpen már ezért sem degradálható egy pusztán szimbolikus célból fennmaradt öröklési jogi fogalommá. Nem kérdés, hogy az örökhagyó végintézkedésében kifejtett akarata megelőzi törvényes örököseinek igényét, s az elhunyt vagyona feletti rendelkezési joga elsőbbséget kell, hogy élvezzen a vérségi kötelékekkel szemben. Az viszont nem hagyható, hogy a végintézkedési szabadság fokozatos kiszélesítésével a törvényes öröklés rendje – mindenfajta jelentősebb akadály nélkül – semmi mássá, pusztán kisegítő szabályozássá alacsonyodjon le. Nem hagyhatja ezt többek között a jogalkotó, akinek az örökhagyó akaratának éltetése mellett az alkotmány által védett értékek továbbélésének elősegítése is kötelessége.

A kitagadási okok tartományában maradva mindez azt jelenteni, hogy a kitagadási okok kibővítésével párhuzamosan a jogalkotó legalább olyan mértékben köteles a törvényes örökösök számára többletlehetőségeket biztosítani a kötelesrészi hányadok megragadására, mint amilyen arányban újabb alternatívákat teremtett azoknak a végintézkedésben megjelenő kitagadására. A kitagadási okok e vonatkozásban amúgy is két csoportra bonthatóak: míg

¹⁵¹ Magyarország Alaptörvénye L) cikk (1) bek.

egyes okokat már a régi Ptk. is taxatív felsorolt, másokat csak az új Ptk. nevesít. Miközben azonban a „klasszikus” kitagadási okok mindegyike vagy objektíve meghatározható körülményekre épül, vagy pedig már kiforrott, az amúgy szubjektív alapú szabályozást tartalommal kitöltő bírói gyakorlattal bír, addig az új kitagadási okok – kiváltképpen az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, valamint a durva hálátlanság – viszonylagos fogalmakat tartalmaznak. A szabályozás ilyen formában megjelenő mivolta nemcsak, hogy a jogbiztonság követelményét sérti, s könnyen a joggal való visszaélésre ad alapot, hanem ennek eredményeképpen – s az okok tartalmi valójánál fogva – az eddig kötelesrészre jogosult személyeket is kiszolgáltatott helyzetbe sodorja, sértve azoknak a már említett okoknál fogva az állam által is védendő méltányos igényeit. A rögzítettek igazak a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartásokra is, hiszen a felügyeleti jog megszüntetésének lehetősége, mint diszkrecionális döntési jogosultság független a felügyeleti jog tényleges megszüntetésének tényétől.

A leírtak elkerülése érdekében a nevesített három új kitagadási oknak egy *quasi* önálló szabályozási szintre történő helyezése jelenthetné a megoldást, részlegesen elválasztva azokat a klasszikus kitagadási okoktól. E modell alapján az elvárható segítségnyújtás elmulasztása, a durva hálátlanság, valamint a szülői felügyeleti jog megszüntetésére alapot adó magatartás – a jogalkotó szándékának megfelelően – a továbbiakban is kitagadási okokként jelennének meg a törvény szövegében, azonban csak egyfajta kiegészítő, másodlagos okok formájában. E három ok bármelyike kitagadási okként történő megjelölésének – minthogy a kitagadási okok összességén belül egyébként is a kisebb súlyú cselekményekre reagálnak – szükségszerű tartalmi elemévé válna a jóvátétel, ezáltal a megbocsátás lehetőségének felkínálása a kötelesrészre jogosult számára.

A megválthatósági rendszer további lényeges körülményei az alábbiak lennének:

- Ha az örökhagyó az említett okokon alapuló kitagadó nyilatkozatának megtételével egyidejűleg nem jelölné meg egy *quasi* kötelező törvényi meghagyás formájában azt, hogy milyen magatartáshoz, cselekményhez köti a feltételesen kitagadott személy kitagadás alóli mentesülését, a kitagadás érvénytelenné válna.
- Az örökhagyó által kikötött tevékenységnek a kötelesrész mértékéhez kellene igazodnia; az elrugaszkodott és aránytalan kikötések mérséklése iránti igényével a kitagadott bírósághoz fordulhatna.
- Kitüntetett szerephez jutna a hagyatéki eljárás: a kötelesrészre jogosult személy a közjegyző előtt nyilatkozhatna arról, hogy igényt tart-e a kötelesrészre, s ezáltal

vállalja-e a meghagyás adott határidőn belül történő teljesítését, vagy ehelyett arról lemond, ilyen módon szüntette meg a fennálló függő jogi helyzetet.

- A határidőn belül nem teljesítő jogosult a kötelesrész iránti igényét elvesztené.

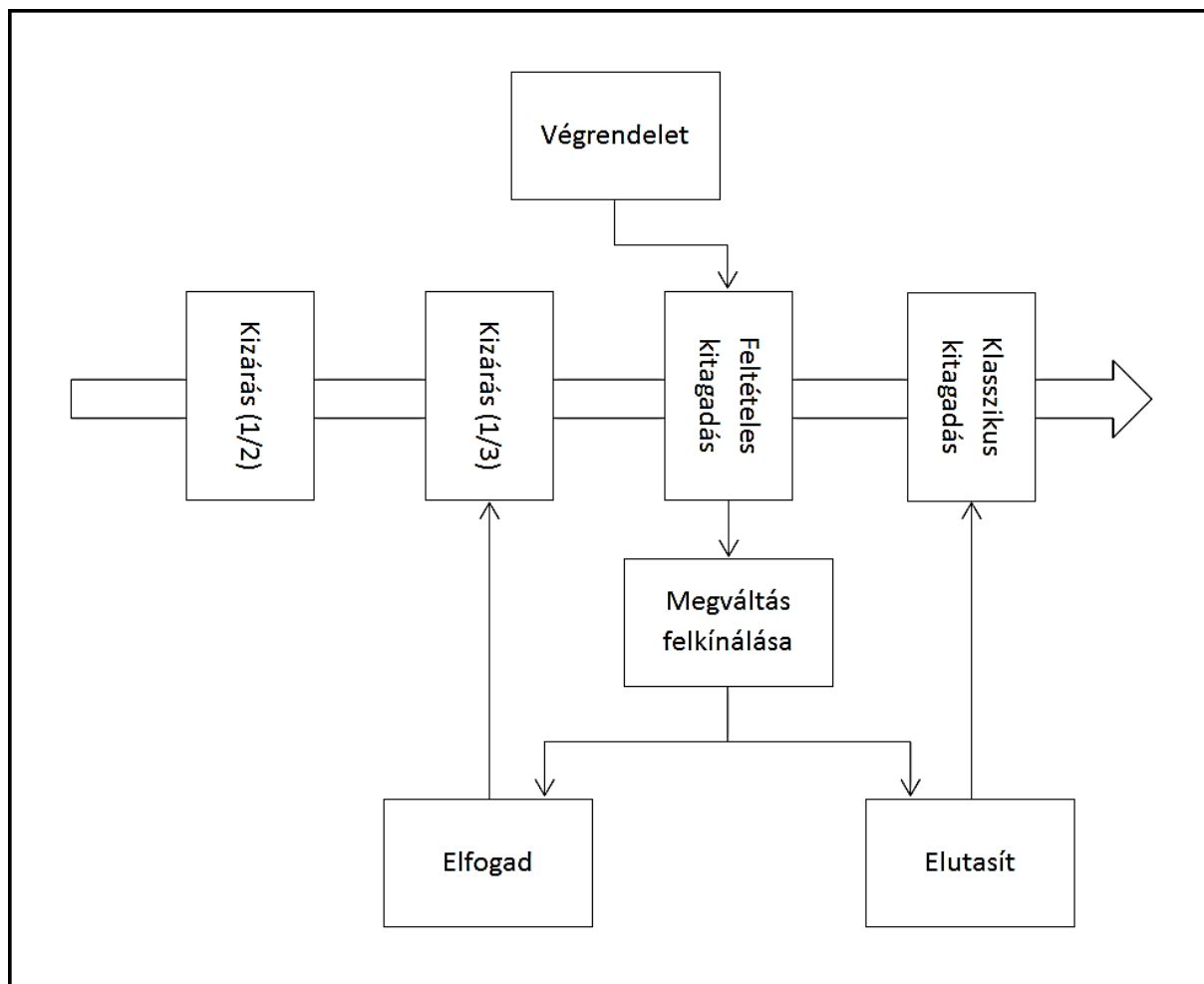
E módosítások a kitagadottak egyfajta nevelésével, jobbításával párhuzamosan nem rontanák le a törvény hatályos normáit, pusztán kiegészítenék, kiegészítenék azokat, rendeltetésszerű működésüket mozdítva ezáltal elő.

A felvázolt rendszeren belül külön önálló problémaként jelenik meg az ági örökös kötelesrészi jogosultságának kérdése. A korábban már nevesített, a három új kitagadási ok vonatkozásában fennálló megválthatósági szabály alkalmazása az ági örökös vonatkozásában ugyanis nem indokolt. Az ági öröklés intézmények valódi célja az ági vagyonnak az adott család, s annak tagjai számára történő fenntartása. Az ilyen öröklési jogi helyzetekben egyáltalán nem indokolt a végintézkedési szabadság olyan módon történő korlátozása, mely megakadályozza, hogy az örökhagyó maga jelölhesse meg a potenciális ági örökösök közül az ági vagyon jogosultját. A vázolt esetben éppen ezért mutatkozik szükségtelennek a kitagadási okok rendszere egészének fenntartása; helyette kívánatosabbnak tűnik az, hogy az örökhagyó maga választhassa ki, kire is kívánja hagyni az ági örökösei – testvérei és ági felmenői – közül a ténylegesen mindig is a családjá tulajdonát képező ági vagyona egészét, vagy részét. Mindezzel párhuzamosan a megnevezett ági örökös érdemtelensége természetesen e tekintetben is annak az öröklésre jogosultak köréből történő kiesését vonja magával, amit követően a törvényes öröklési rend normái által kijelölt, s egyben soron következő ági örökös léphet a kieső helyére.

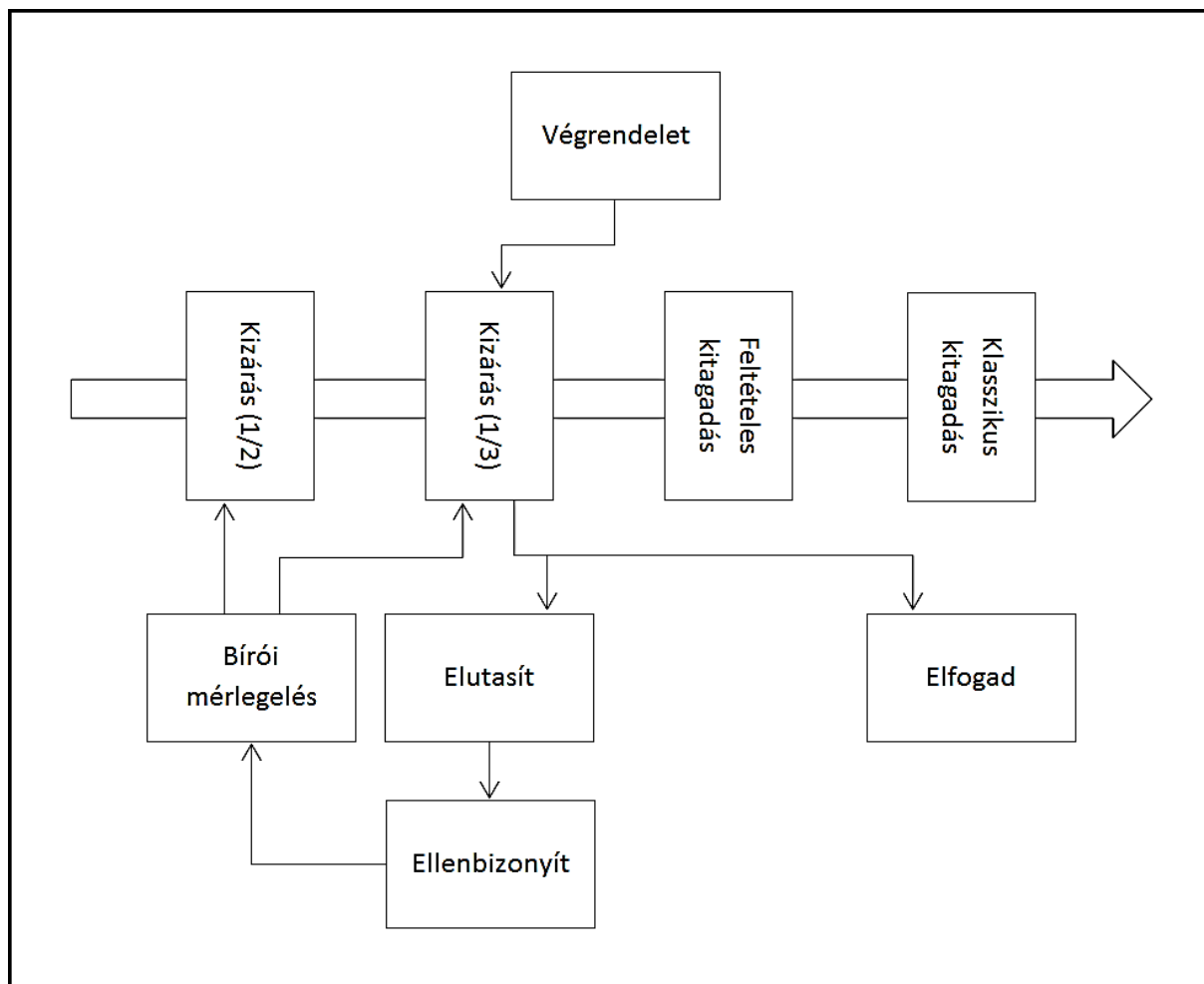
Végül érdemes még pár gondolatot szánni a kötelesrész mértékének csökkentésére. A kötelesrészi hányadnak a törvényes örökrész feléről a harmadára történő elmozdítása nem indokolt, a változás legfeljebb csak egy újabb, a most már klasszikusnak mondható öröklési normákkal szembeni támadásnak fogható fel. A kötelesrészi szabályokban bekövetkezett módosítások egészéhez viszonyítva persze e fordulat is beilleszthető a jogalkotó által létrehozott új öröklési rend normaanyagának egészébe. Mindazonáltal a már a fejezet elején is részletesen kifejtett okoknál fogva célszerű volna az arra nem méltatlan törvényes örökösök számára lehetőséget teremteni a törvényes örökrészük felének megragadására. E mintának megfelelően a kötelesrészeire jogosult örökös – kitagadás hiányában – főszabály szerint a törvényes örökrésze harmadára lenne jogosult. A főszabály alóli kivételt képezne azonban, ha az örökhagyó – *quasi* a végintézkedési szabadságával visszaélve – kellő indok nélkül, a törvényes örökösnek az örökhagyó irányába tanúsított magatartását figyelmen kívül hagyva nem részesítené azt törvényes örökrészeének legalább a felében, s mindezt a hagyatéki

eljárásban a kötelesrészt jogosult bizonyítania. A törvényes örökös tehát mindazokban az esetekben, amikor az örökhagyóval szemben tanúsított, a közöttük lévő rokoni kapcsolatból származó etikai kötelezettségeinek teljesítése – kiváltképpen annak tartása, ill. az arról történő gondoskodása – ellenére sem kapná meg a régi Ptk. alapján őt megillető hányadot, a hagyatéki eljárásban az örökhagyó akaratával szemben ellenbizonyíthatna. A bizonyítási teher ennek megfelelően a törvényes örököst terhelné, ezáltal kerülve el azt, hogy a végrendeleti örökösöket az örökhagyó akaratának a tőlük el nem várható nehézkes és hosszadalmas bizonyítására kényszerítsük. A feltárt bizonyítékok alapján a közjegyző mérlegelési hatáskörébe tartozna annak az eldöntése, hogy a törvényes örökös kellő okkal tart-e igényt a kitagadás hiányában általa követelhető kötelesrész kibővített mértékére.

Habár a részletezett javaslatok maguk is sok esetben valamely eljáró szerv – bíróság vagy közjegyző – mérlegelését teszik szükségessé, a régi Ptk. mellett kifejlődött, a legtöbb kitagadási ok kapcsán mára már szilárdnak tekinthető bírói gyakorlat tükrében nem alaptalanul várható el a jogalkalmazási gyakorlat fokozatos egységesedése. Az új Ptk. kötelesrészi fejezetének változásai valójában kétség nélkül megfelleltethetőek napjaink társadalmi valóságának; a jogpolitikai célok megvalósítása érdekében ugyanakkor nem feltétlenül szükséges a régi Ptk. normáinak leépítése. A régi és az új Ptk. közötti jogfilozófiai szakadék áthidalása minimum átgondolásra szorul.

2. ábra. A feltételes kitagadás modellje.

3. ábra. A törvényes örökrész 1/2-ére való jogosultság modellje.

FORRÁSJEGYZÉK

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- [1.] BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1878/20. sz., 162. o.
- [2.] BOZÓKY ALAJOS: Adalék a köteles rész kérdéséhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1878/22. sz., 178. o.
- [3.] BRASHIER, RALPH C.: Disinheritance and the Modern Family, in *Case Western Reserve Law Review*, Vol. 45., Issue 84. (1994), 10-11. o., <http://www.scribd.com/doc/235585684/Disinheritance-and-the-Modern-Family-by-Ralph-C-Brashier>, 2014.10.04.
- [4.] DAINOW, JOSEPH: Limitations on Testamentary Freedom in England, in *Cornell Law Review*, Vol. 25., Issue 3. (1940), 339-344. o., <http://scholarship.law.cornell.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2306&context=clr>, 2014.10.04.
- [5.] DERNBURG HENRIK: Vélemény a magyar örökjogi törvényjavaslatról, in *Jogtudományi Közlöny*. 1888/6. sz., 50. o.
- [6.] FÖLDI ANDRÁS – HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*. 2012., Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- [7.] KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*. 1873/52. sz., 414. o.
- [8.] KATONA MÓR: A köteles részről, in *Jogtudományi Közlöny*. 1874/34. sz., 267. o.
- [9.] KATONA MÓR: Az érdemtelenség viszonya a kitagadáshoz, in *Jogtudományi Közlöny*. 1906/14. sz., 116. o.
- [10.] KENT, JAMES: *Commentaries on American Law – Volume IV*. 1830., O.Halsted, New York, 489-490. o., <https://archive.org/details/commentariesonam04kent>, 2014.10.04.
- [11.] LÉVAYNÉ FAZEKAS JUDIT – CSERBA LAJOS – MISKOLCZI BODNÁR PÉTER: A Polgári Törvénykönyv magyarázata III., in *Jogtudományi Közlöny*. 1984/4. sz., 227. o.
- [12.] KMOŠKÓ MIHÁLY: *Hammurabi törvényei*. 1911., Erdélyi Múzeum-Egyesület Jog- és Társadalomtudományi Szakosztály, Kolozsvár.
- [13.] MANGOLD ÁRMIN: A kötelesrész elvonása és korlátozása a magyar polgári törvénykönyv tervezetében, in *Jogtudományi Közlöny*. 1903/19. sz., 159. o.
- [14.] MÁZI ANDRÁS: *A kötelesrész megjelenése a magyar magánjog rendszerében – Doktori értekezés*. 2009., Pécs.
- [15.] MENYHÁRTH GÁSPÁR: Észrevételek a polgári törvénykönyv törvényjavaslatára, in *Jogtudományi Közlöny*. 1915/20. sz., 245. o.
- [16.] SÓTH LÁSZLÓNÉ: *Öröklés a családban*. 2005., HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.

- [17.] SZLADITS KÁROLY: A hitelezők joga a kötelesrészhez, in *Jogtudományi Közlöny*. 1917/23. sz., 216. o.
- [18.] TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemetlensége, in *Jogtudományi Közlöny*. 1927/17. sz., 159-160. o.
- [19.] TELLER MIKSA: A hitvestárs érdemetlensége, in *Jogtudományi Közlöny*. 1929/2. sz., 16. o.
- [20.] TELLER MIKSA: A kitagadási okok lényeges kiterjesztése a Mjtj.-ban, in *Jogtudományi Közlöny*. 1929/2. sz., 15. o.
- [21.] VÉKÁS LAJOS: *Magyar polgári jog – Öröklési jog*. 2002., Eötvös József Könyvkiadó, Budapest.
- [22.] VILÁGHY MIKLÓS: *Öröklési jog*. 1987., Tankönyvkiadó, Budapest.
- [23.] WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közlöny*. 1882/39. sz., 306. o.
- [24.] WEINMANN FÜLÖP: Észrevételek az általános magánjogi törvénykönyv tervezetének az „öröklési jogot” tárgyazó részére, in *Jogtudományi Közlöny*. 1882/43. sz., 344. o.
- [25.] WEISS EMILIA: Néhány gondolat a törvényes öröklés és a kötelesrész szabályainak reformjához, in SZIGLIGETI MÁRIA (szerk.): *Liber Amicorum – Studia L. Vékás Dedicata*. 1999., ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, Budapest.

FELHASZNÁLT JOGFORRÁSOK:

- [1.] 1/2014. számú PJE határozat.
- [2.] A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény.
- [3.] A házasságról, a családról és a gyámságról szóló 1952. évi IV. törvény.
- [4.] A polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény.
- [5.] A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény.
- [6.] A Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény.
- [7.] Magyarország Alaptörvénye.
- [8.] PK 83. számú állásfoglalás.
- [9.] ABGB (1811).
- [10.] BGB (1896).
- [11.] Code Civil (1804).
- [12.] Civil Code of Japan.
- [13.] Schweizerisches Zivilgesetzbuch.
- [14.] Sab. D. 28, 2, 3.
- [15.] Ulp. D. 28, 2, 2.

BÍRÓI GYAKORLAT:

- [1.] 1.P.20.441/2010/45. sz. (Szeg. Tsz.).
- [2.] 8.P.20.451/2011/50. sz. (Deb. Tsz.).
- [3.] 8.P.21.656/2008/39. sz. (Haj. Me. Bír.).
- [4.] 8.ÚP. 20.455/2006/18. sz. (Főv. Bír.).
- [5.] 23.P.20.779/2010/10. sz. (Bor. Me. Bír.).
- [6.] P.20.661/2008/71. sz. (Győr. Me. Bír.).
- [7.] P.20.834/2008/23. sz. (Győr. Me. Bír.).
- [8.] P.20.834/2008/23. sz. (Győri Tsz.).
- [9.] P.20.936/2006/167. sz. (Főv. Bír.).
- [10.] P.26.024/2005/52. sz. (Főv. Bír.).
- [11.] Pf.I.20.445/2010/4. sz. (Pécsi Ít.).
- [12.] Pf.II.20.530/2011/7. sz. (Szeg. Ít.).
- [13.] Pf.II.21 006/1988. sz. (Leg. Bír.).
- [14.] Pf.III.20.032/2008/3. sz. (Pécsi Ít.).
- [15.] Pf.III.20.258/2009/21. sz. (Győri Ít.).
- [16.] Pfv.V.21.842/1996. sz. (Leg. Bír.).
- [17.] Pfv.V.23.991/1997. sz. (Leg. Bír.).